INDISCH ANDERS

BOEKENKRANT BIJ HET TONG TONG FESTIVAL

MEDEWERKERS: SIEM BOON, MAX DE BRUIJN, EVA VAN GELEUKEN, HAN VAN DER HORST, FLORINE KONING, VILAN VAN DE LOO, MICHEL MAAS, REMCO RABEN, HARM STEVENS, ESTHER WILS. **REDACTIE:** FLORINE KONING, LESLIE BOON, SIEM BOON. **E-MAIL:** ANDERS@INDISCH.NU. **VORMGEVING:** MARCEL VAN DEN BERG, SABRINA LUTHJENS (WWW.MAKINGWAVES.NL). **UITGEVER:** STICHTING TONG TONG, CELEBESSTRAAT 62, 2585 TM DEN HAAG, TEL. 070 - 354 09 44, E-MAIL INFO@TONGTONG.NL.

Nº 01 ~ 2006

VERPLICHTE LEERSTOF 3

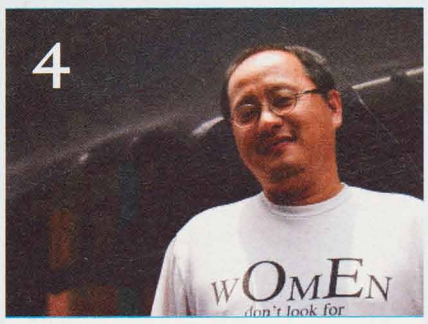

4 INDONESIË NU

DE INDISCHE DUINEN VERBEELD

6

MIGRATIE, INTEGRATIE, BEELDVORMING 8

NIEUWE UITGAVE DE OGEN VAN SOLO

9 nieuw

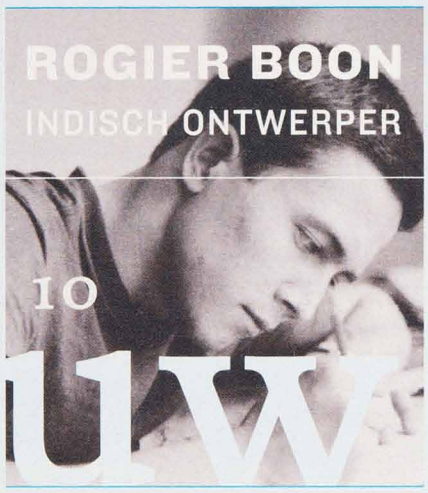
10

ROGIER BOON INDISCH ONTWERPER

HET VERBORGEN VERHAAL 11

11

BIOGRAFE VILAN VAN DE LOO OVER LIN SCHOLTE

NOORDERVLIET HERLEZEN: TINE 12

RUMPHIUS

BATAVIA 13 ...hoe ruig het ooit was...

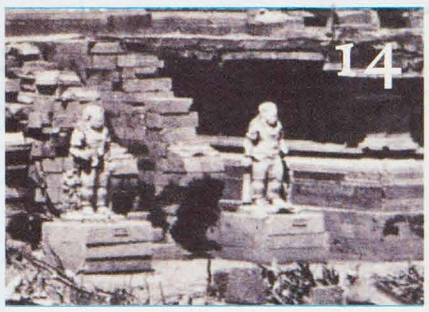
14

ISIDORE VAN KINSBERGEN

DE FASCINATIE VAN NIEUW-GUINEA

15

OORLOGSSCHADE - ROOF - RECHTSHERSTEL 16

ONVERGEFELIJK INDIË 17

19

TONG TONG FESTIVAL

Over Indisch Anders

Indisch Anders, boekenkrant bij het Tong Tong Festival, richt zich op lezers met een belangstelling voor (post)koloniale letteren, geschiedenis en Indonesië nu, met achtergrondverhalen, interviews, recensies en voorpublicaties.
Indisch Anders verschijnt onregelmatig in een oplage van 40.000. De boekenkrant is gratis verkrijgbaar bij de boekhandel.

Indisch Anders ontvangen?

Indisch Anders verschijnt onregelmatig. Wilt u het volgende nummer ontvangen? Mail uw adresgegevens naar anders@indisch.nu of stuur een briefkaart naar Indisch Anders, Celebesstraat 62, 2585 TM Den Haag.

Adverteren ?

Wilt u adverteren in *Indisch Anders*? Bel Florine Koning, 010 2449723 of mail naar anders@indisch.nu.

Tong Tong Festival

Het Tong Tong Festival biedt de beste mix van oost en west in een modern en origineel programma. Het brengt artiesten, auteurs en wetenschappers van (inter-)nationale faam naar Den Haag. Het Tong Tong Festival produceert eigen multidisciplinaire producties en mengt muziek- en danstradities.
De naam van het festival verwijst naar Stichting Tong Tong. Deze organisatie zet zich al tientallen jaren in voor het behoud, de overdracht en het stimuleren van de Indische (Euraziatische) cultuur. Het Tong Tong Festival vindt plaats in vijf theaters en een expositieruimte op de 48e Pasar Malam Besar in Den Haag, van 25 mei tot en met 5 juni 2006.

Het Tong Tong Festival 2006 wordt mede mogelijk gemaakt dankzij:
Mondriaan Stichting
Gemeente Den Haag
Prins Bernhard Cultuurfonds
VSB Fonds
FPPM
Casema Cultuurfonds
Pasar Malam Besar

medewerkers

Eva van Geleuken (1962) is neerlandica, gespecialiseerd in historische letterkunde. Zij was medesamensteller van *Ik wilde eigenlijk niet gaan* (1993) en *Met kruiden en een korrel zout* (1994), uitgaven van Stichting Tong Tong.

Michel Maas (1954) is correspondent Indonesië voor *De Volkskrant*. Hij was eerder correspondent in Vietnam en Kosovo. In 1995 schreef hij *De vleugels van Lieu Hanh. Vietnam, zoektocht naar een land waar koelte heerst, en rust*. In 1999 volgde *Kosovo: verslag van een oorlog*.

Leslie Boon (1978) is geboren in Jakarta en woont sinds 1993 in Nederland. Ze studeert Indonesische Talen en Culturen aan de Universiteit Leiden. Daarnaast werkt zij voor Stichting Tong Tong.

Han van der Horst (1949) is historicus en kenner van de Nederlandse geschiedenis bij uitstek. Hij schreef o.a. de bestseller *The Low Sky* (1996). Met fotograaf Karel Tomei maakte hij *High over Holland* (2002). In 2003 publiceerde hij *Avontuur van Nederland, de geschiedenis van Nederland* voor kinderen van 12 jaar en ouder. Bij Prometheus verscheen *Nederland. De vaderlandse geschiedenis van de prehistorie tot nu* (2000).

Remco Raben (1962) is als historicus verbonden aan het NIOD. Hij had een hoofdrol in de totstandkoming van *Uit Indië geboren; Vier eeuwen familiegeschiedenis* (1997), *Beelden van de Japanse bezetting van Indonesië* (1999), *The World of Jan Brandes, 1743–1808* (2004) en publiceerde onlangs als co-auteur *De oude Indische wereld* (2003) en *De geschiedenis van Indische Nederlanders* (2006).

Siem Boon (1964) schreef o.a. *Ik wilde eigenlijk niet gaan; De repatriëring van Indische Nederlanders 1946–1964* (met Eva van Geleuken, 1993) en 'Geworteld in Indië' (ter begeleiding van de herdruk van Tjalie Robinsons 'Nogmaals Oeroeg' in de Pasarkrant van november 1993). Tot 2000 was zij tien jaar lang hoofdredacteur van de *Pasarkrant*, die destijds driemaal per jaar verscheen. Siem Boon is directeur van het Tong Tong Festival.

Florine Koning (1966) is historicus. Sinds 1992 is zij werkzaam als zelfstandig tekstschrijver, met o.a. de specialismen familiebedrijven en bedrijfsgeschiedenis. Ook is zij woordvoerder van de Pasar Malam Besar en het Tong Tong Festival. Florine Koning werkt aan een geschiedenis van de bijna vijftigjarige Pasar Malam Besar.

Harm Stevens (1969) is historicus, verbonden aan het Legermuseum in Delft, en publicist. Hij is auteur van *De VOC in bedrijf 1602–1799* (1998) en samensteller van *De Nederlands-Indische geschiedenis van de 19e en 20ste eeuw in meer dan 100 verhalen* (2003). Hij leverde een bijdrage aan *Indonesia; De ontdekking van het verleden* (2005) en is freelance recensent voor 'Kunstschrift'.

Max de Bruijn (1964) is historicus, momenteel woonachtig in Jakarta waar hij een cultureel bemiddelingsbedrijf annex organisatiebureau beheert. Hij was als co-auteur en redacteur betrokken bij de uitgave *The World of Jan Brandes; Drawings of a Dutch Traveller in Batavia, Ceylon and Southern Africa* en zorgde voor ophef met zijn neo-koloniale roman *Expats* (2000).

Vilan van de Loo is neerlandica, columniste en biografe. Haar publicatielijst bevat onder andere de biografieën *"Kijk in Kloppenburg!"* en *Beata van Helsdingen-Schoevers; Leven tussen kunst en krant*. Op internet bouwt zij aan 'Het Damescompartiment', een compleet overzicht van vrouwelijke schrijvers uit en over Indië. Momenteel bereidt zij voor Stichting Tong Tong de heruitgave voor van de romans van Lin Scholte.

Esther Wils (1964) is boekenredacteur van de Stichting Tong Tong, freelance publicist en tentoonstellingmaker. Zij schrijft boekbesprekingen voor de *AD/Haagsche Courant* en is samensteller van het boek *Wonen in Indië* (2000). Haar meest recente project is het verzamelen van foto's voor het boek en de tentoonstelling *Indisch leven in Nederland*.

Over de Pasar Malam Besar

De Pasar Malam Besar is het grootste Euraziatische festival ter wereld. 'Pasar Malam Besar' betekent letterlijk 'grote avondmarkt'. De naam is afgeleid van de avondmarkten die al in de negentiende eeuw in Indië werden georganiseerd en die een mengeling waren van jaarbeurs en festival waar kooplieden uit heel Zuidoost-Azië op af kwamen.
De Pasar Malam Besar in Den Haag bestaat uit de Grand Pasar, de beroemde oost-westbeurs, en de Eetwijk, het grootste Aziatische food court van Nederland. De Pasar Malam Besar is ook gastvrouw van het Tong Tong Festival.
Met de opbrengst van de recette en standverhuur van de Pasar Malam Besar wordt vrijwel het gehele Tong Tong Festival gefinancierd. De Pasar Malam Besar in Den Haag heeft geen winstoogmerk. De Pasar Malam Besar wordt in 2006 voor de 48e keer georganiseerd. Al 48 jaar zijn de beursactiviteiten het middel om de Indische cultuur te financieren. Het evenement heeft geen relatie met andere pasar malams in Nederland.

TONG TONG FESTIVAL

Het Tong Tong Festival, 25 mei (Hemelvaart) tot en met 5 juni (2e Pinksterdag) 2006. **Waar?** Op de 48e Pasar Malam Besar. Malieveld, Den Haag.

opening

(POST)KOLONIALE GESCHIEDENIS

VERPLICHTE LEERSTOF

door Esther Wils

heeft u in indië gezeten?
mail me terug
groetjes jeffrey burgers 12 jaar

Deze verbluffende, ontwapenende e-mail vond Siem Boon, redacteur van deze boekenkrant in haar mailbox. Siem is twee-en-veertig, in haar ogen een respectabele leeftijd, maar Indië heeft ze gemist. Jeffrey, met zijn stoere Indische voornaam, heeft ongetwijfeld familiebanden met de voormalige kolonie, en blijkbaar interesse voor zijn land van afkomst, maar op zijn twaalfde jaar nog weinig notie van de geschiedenis. Het is mooi dat hij naar een voor hem waarschijnlijk alledaags medium grijpt om contact te leggen met iemand die er waarschijnlijk meer vanaf weet. Wie zou zo'n verzoek onbeantwoord laten?

GESCHIEDSCHRIJVING

Maar hoe leg je dat aan? Er is voor kinderen van Jeffrey's leeftijd wel het een en ander aan verhalen geschreven: Marion Bloem heeft bijvoorbeeld een aantal kinderboeken op haar naam staan – een genre waarmee ze aardig uit de voeten kan. Onlangs verscheen *De kleine krijger*, over de Indische tweeling Boy en Nina die in de oorlog en bersiap terechtkomen; het loopt gelukkig niet al te slecht af, al is het geen zoet verhaal. Misschien is Jeffrey al gevoelig voor de romantiek en dramatiek van *De scheepsjongens van Bontekoe*, van Johan Fabricius, waardoor in menig lezertje de hang naar 'de Oost' werd gewekt.
Het is moeilijk voor te stellen anno 2006, maar de geschiedenis van Oost- noch West-Indië maakt deel uit van de verplichte leerstof op school, terwijl de historie van Nederland al vele eeuwen vergeven is van migratie en migranten, en Hollandse kinderen in hun klas en op straat mensen van velerlei herkomst ontmoeten. De uitgeverij die voortkomt uit het Tropeninstituut in Amsterdam, KIT Publishers, heeft de laatste subsidieronde van Het Gebaar aangegrepen om die lacune in het lesaanbod voor de lagere school op te heffen met de productie 'Onvergetelijk Indië'. Of die poging werkelijk geslaagd is bekijkt Remco Raben voor u op p 17 van deze krant. Ook voor het middelbaar onderwijs zijn op semi-particulier initiatief lesprogramma's ontwikkeld, maar die hebben niet meer dan een marginale verspreiding gekend. Het verplichte eindexamenonderwerp uit 2001 en 2002 komt in 2007 en 2008 terug, als 'De koloniale relatie tussen Nederland(ers) en Nederlands-Indië' op het programma staat. Voor eindexamenthema's worden steeds speciale lesboeken ontwikkeld; wellicht geven die straks een moderne visie op de geschiedenis. Bevreemdend is wel dat de website waarop het onderwerp wordt aangekondigd in de literatuurverwijzing geen melding maakt van de toonaangevende reeks die begin 2006 voltooid werd: *De geschiedenis van Indische Nederlanders*. Aan de moeilijkheidsgraad van de boeken kan het niet liggen, gezien de wetenschappelijke titels die wel genoemd worden op de lijst.
De geschiedenis van Indische Nederlanders bestaat uit vier boeken; drie afzonderlijke delen die onderscheiden zijn naar periode en een laatste deel dat het hele verhaal nog eens in vogelvlucht overziet. De auteurs Ulbe Bosma, Remco Raben en Wim Willems maakten eerder naam in het Indische veld met *Uit Indië geboren; Vier eeuwen familiegeschiedenis*, dat onder hun redactie stond. Vernieuwend aan hun aanpak, ten opzichte van voorheen verschenen studies, was de wisseling van perspectief: van een voornamelijk witte-bronnen-onderzoek – de dominante literatuur, journalistiek, reisverslagen en archieven waren door Europeanen geproduceerd, waardoor een eenzijdig beeld ontstond – verlegde de aandacht van de heren zich naar het gezichtspunt en de ervaring van de Indische Nederlanders van gemengde afkomst. De drie genoemde auteurs en Hans Meijer, verantwoordelijk voor deel II, hebben zich alle moeite getroost om het grotendeels ontbrekende, Indische perspectief boven water te krijgen. Dat levert mooie lectuur op; zowel de allervroegste periode, waarin de Indische familie ontstond, als de meest recente geschiedenis van repatriëring en het opnieuw wortelen in Nederland of elders, worden met grote kennis van zaken en in detail geschetst. Wim Willems, onlangs met Leo Lucassen benoemd tot hoogleraar Haagse stadsgeschiedenis, komt op p 8 met zijn compaan aan het woord over hun werk aan een evenwichtiger geschiedschrijving, waarin specifiek migratie en migranten hun podium krijgen.
Overigens zijn de zogenaamde witte bronnen niet bij voorbaat blind voor de veelzijdigheid van het leven in de kolonie. De grote natuurwetenschapper Rumphius bijvoorbeeld, had een uitzonderlijke kijk op zijn exotische omgeving. Zijn liefdevolle beschrijvingen van schelpen, diertjes en planten raken over de eeuwen heen de lezer in het hart. Op p 12 herleest Harm Stevens zijn werk. Het reisverslag van H.A. Lorentz, gepresenteerd door Tijs Goldschmidt op p 15 van deze krant, toont een verrassend open oog voor de leefwijze van zelfs de meest geïsoleerd levende Indonesische volkeren; de Dajaks en Papoea's waarmee de ontdekkingsreiziger te maken krijgt hebben zijn diepe belangstelling.
Het zijn eerder de Indo's die gemakkelijk buiten beeld vallen.

LITERATUUR

De enige plek waar altijd viel kennis te maken met het niet-witte gezichtspunt was de literatuur. Niet voor iedereen van het schap in de boekhandel te pakken, maar veelal verstopt in bibliotheken, lagen getuigenissen van het Indisch leven te wachten die een andere toon aansloegen dan de bekende werken van blanke woordvoerders uit de kolonie. Het is, na Rob Nieuwenhuys, in recente jaren de verdienste van mensen als Vilan van de Loo, met haar Damescompartiment-online van de vrouwelijke schrijvers uit en over Indië, en Alfred Birney met zijn bloemlezing *Oost-indische Inkt; 400 jaar Indië in de Nederlandse letteren*, om deze stemmen bij een groot publiek gehoor te geven. Birney heeft daarbij ook zijn eigen ervaringen als naoorlogs kind van een Indische vader en een Hollandse moeder omgesmeed tot literatuur. Van de Loo is momenteel bezig, met steun van het Fonds voor Bijzondere Journalistieke Projecten, voor Stichting Tong Tong een heruitgave van de verzamelde romans van Lin Scholte te bezorgen. Zij schrijft een biografische inleiding die van foto's en ongepubliceerde geschriften uit het bezit van Scholte's familie wordt voorzien – een voorproefje vindt u op p 11 van deze krant.
Op meestal minder zichtbare maar volhardende manier is ook een groep literatuurwetenschappers, verzameld in de 'Werkgroep Indisch-Nederlandse letteren', bezig de literaire erfenis bloot te leggen. Een van hen heeft zich onlangs uit het wetenschappelijk keurslijf losgemaakt om zijn eigen verhaal te doen; Reggie Baay debuteerde op zijn vijftigste jaar met een sfeervolle verhalenbundel *De Ogen van Solo* die nu in een publiekseditie verschijnt bij Stichting Tong Tong. Op p 9 van deze krant komt hij zelf aan het woord. "Een roman die je aankijkt en meesleurt" aldus Adriaan van Dis, een van zijn eerste lezers, over *De Ogen van Solo* van Baay.

FOTOGRAFIE

Van Dis zelf maakt weer onderdeel uit van de schrijversgroep die zijn medewerking verleende aan het boek *Indisch leven in Nederland*. Net als de vooroorlogse Indische geschiedschrijving is ook de naoorlogse nog altijd onaf. Deze publicatie van uitgeverij Meulenhoff, onder redactie van Annemarie Cottaar, zorgt wel voor een mijlpaal: voor het eerst wordt het leven van Indische verlofgangers en repatrianten uitgebreid in beeld gebracht. Het boek bevat naast een tiental schriftelijke bijdragen, variërend van korte verhalen tot essays, een schat aan foto's uit privé-albums die verzameld zijn voor het Historisch Beeldarchief Migranten. Cottaar, ook verantwoordelijk voor het opzetten van dit archief, had als streven de 'blik van binnenuit' een plaats te geven, als broodnodige aanvulling op het openbare, officiële beeld dat in de persfotografie overweegt. De intieme beelden van Indisch familieleven combineren fraai met de verhalen, die even uiteenlopend zijn van toon en inhoud als de foto's. Op pagina's 6 en 7 van deze krant vindt u een smaakmakende voorpublicatie. Nog meer foto's dan de ruim 150 in het boek zullen overigens te zien zijn op de tentoonstelling *Indisch leven in Nederland* in het Cultuurpaviljoen van de Pasar Malam Besar.

Een aantal artikelen in deze krant bleven hier nog onvermeld; aan u het genoegen ze zelf te ontdekken. De Indische bibliotheek groeit gestadig aan; alle aanleiding om optimistisch te zijn over een veelkantige kijk op de Indische geschiedenis. Volhouden Jeffrey!

WAT LEZEN INDONESIËRS?

Michel Maas ging op zoek naar de letteren in Indonesië anno 2006. Is de koloniale tijd een thema? Indonesiërs lezen in elk geval geen 'zware boeken'. "Als het al eens ergens over gaat, zijn het de gebeurtenissen van 1965, alleen '65."

door Michel Maas

"Hier staan ze", zegt Robertus Purnama. "De zware boeken." Hij staat voor een kast die voor de helft is gevuld met boeken van Pramoedya Ananta Toer. Natuurlijk. 'Pram' is de grootste hedendaagse schrijver van Indonesië. Andere schrijvers mogen schuchter aanschuiven op de planken naast de grote meester. Pramoedya's Buru-kwartet, dat hij schreef tijdens gevangenschap op het eiland Buru, heeft zijn naam in de wereld gevestigd. Pramoedya wordt elk jaar weer genoemd, als de Nobelprijs voor de Literatuur eraan komt. Hij is een legende.

"Ik noem het zware boeken", zegt Purnama. "Het zijn geen boeken die je voor je ontspanning leest, toch?" Hijzelf heeft ze nooit gelezen. Hij is een *sales*-man, hij verkoopt alleen. Robertus Purnama is manager van Gramedia, de grootste boekwinkel van Bandung, en voor hem als manager is het de verkoop die een boek belangrijk maakt. Zelfs Pramoedya is van dat standpunt uit bekeken maar een kleine scharrelaar. Pramoedya's nieuwste boek, *Jalan Raya Pos* oftewel *De Groote Postweg* was een verkoopsucces, maar het was helemaal niks vergeleken bij echte successen als de nieuwste Harry Potter.

Jalan Raya Pos is een eenzaam boek. Het staat achter in een rek op de bovenste verdieping van Gramedia, en het gaat over een onderwerp dat eigenlijk niemand meer interesseert. Alleen Pramoedya schrijft nog over de periode dat Indonesië Nederlands-Indië heette. En alleen als hij schrijft over de bloedige aanleg van de Groote Postweg die aan zoveel duizenden Indonesiërs het leven heeft gekost, lezen Indonesiërs het. Omdat Pramoedya het heeft geschreven.

Zij lezen het niet omdat zij geïnteresseerd zijn in het onderwerp. De herinnering aan Nederland is uitgewist en onherstelbaar verminkt. Dat is voor een deel gebeurd toen in de jaren '60 de laatste Nederlandse scholen werden gesloten en Nederlanders het land uit werden gezet, toen de spelling werd gewijzigd en de Hollandse "oe" en "tj" voorgoed vervangen werden door de Engelse "u" en "c", toen de Indonesiërs hun kinderen naar scholen in Amerika en Australië gingen sturen in plaats van Leiden, Utrecht en Delft.

Wat er van 'Nederland' nog over is, valt te zien op staatstelevisie TVRI: de Komedi Betawi speelt daar een klucht waarin oliedomme kolonialen met geweren zich te kijk laten zetten door een Indonesische held in camouflagepak. Het is banaal dorpstoneel, maar wat de komedie daar neerzet is precies wat de gemiddelde Indonesiër weet over de Nederlandse periode: Nederland is gereduceerd tot een magere karikatuur. Plaats voor nuance is er in die karikatuur niet meer, en plaats voor Louis Couperus, Maria Dermôut, Hella Haasse of Hildred Geertz al helemaal niet.

JAARTALLEN DREUNEN

Historicus Jaap Erkelens heeft zojuist in Galerie Lontar een tentoonstelling ingericht met zeventig tekeningen van Hollandse karikaturisten als Johan Braakensiek en Albert Hahn. Daar bleek hoe pover de historische kennis van de bezoekers was. Erkelens: "Uit de reacties en de discussies die ik daar heb meegemaakt werd één ding duidelijk: de huidige generatie van Indonesiërs weet niets van de koloniale tijd."

Het verbaast Erkelens niet echt. Hij heeft jarenlang als historicus aan het wetenschappelijk instituut LIPI in Jakarta gewerkt, en hij verricht nu een studie naar het geschiedenisonderwijs op Indonesische scholen. Beide ervaringen hebben hem geleerd dat geschiedenis iets is waarmee Indonesiërs maar met tegenzin omgaan. Erkelens: "Ik lees alle schoolboekjes die in het onderwijs worden gebruikt. De koloniale tijd komt daarin zeer minimaal aan bod. Op de scholen dreunen ze jaartallen en namen erin, en dan vooral nog de namen van de helden van de Indonesische revolutie. Daar blijft het bij."

Niet alleen de koloniale periode wordt trouwens zo afgedaan, zegt hij. De héle Indonesische geschiedenis wordt gereduceerd tot een lijst van namen en trefwoorden, met als gevolg dat geen mens zich daar ooit verder in verdiept. "Er is geen enkele belangstelling voor Nederland, maar ik vraag mij af of er überhaupt belangstelling bestaat voor geschiedenis", zegt hij somber. "Als het al eens ergens over gaat, zijn het de gebeurtenissen van 1965, alleen '65."

1965 is het jaar waarin Soekarno na een mislukte coup de macht verloor aan generaal Suharto, het jaar ook waarin Suharto een bloedige klopjacht op communisten en intellectuelen inzette die aan honderdduizenden Indonesiërs het leven kostte en tallozen, onder wie Pramoedya Ananta Toer, langdurig de gevangenschap injoeg. Suharto vaagde in één klap de hele intelligentsia en de hele culturele elite van Indonesië van het toneel. Wie niet opgesloten werd vluchtte het land uit. De banden met Nederland en de Nederlandse cultuur, die vooral door die intelligentsia in stand werden gehouden, raakten onherstelbaar verbroken. Onder Suharto kwam een nieuwe elite op, die uitsluitend dreef op macht en geld, en die zich voortaan richtte op de Engelstalige wereld. Belangstelling voor cultuur was er bij die elite niet. Jakarta werd de enige metropool ter wereld zonder een concertgebouw en zonder een museum voor hedendaagse kunst.

Multatuli's *Max Havelaar* is het enige Nederlandse literaire werk dat de Indonesische schoolboekjes heeft gehaald. Het boek past, als aanklacht tegen misstanden in het kolonialisme, in het verwrongen geschiedenisbeeld. Het is echter niet de bedoeling dat het ook echt wordt gelezen. De provincie Banten verbiedt tot op de dag van vandaag vertoning van de film *Max Havelaar*, omdat daarin al te expliciet wordt getoond hoe Indonesiërs zelf medeverantwoordelijk zijn geweest voor de wreedheden en onderdrukking van het koloniale bewind. Erkelens: "Indonesiërs weten alles over de slechte kolonialen, maar zij willen niets weten over die talloze Indonesiërs die het beleid van de Nederlanders daadwerkelijk hebben gesteund en uitgevoerd."

In deze sfeer kan natuurlijk nooit belangstelling bloeien voor literatuur over de koloniale periode, en al helemaal niet voor Nederlandse literatuur uit de koloniale periode. Als er überhaupt al belangstelling bestaat voor literatuur. Want zelfs als de boeken er zouden zijn, zou niemand ze lezen, vreest Erkelens. Indonesiërs lezen namelijk geen boeken. Erkelens: "Bij de tentoonstelling vertoonde ik enkele filmfragmenten. Daar waren de studenten dol op. Ze kijken graag plaatjes, maar lezen doen ze niet. Er heerst een soort luiigheid. Ik ben de afgelopen tijd veel in het Nationaal Archief geweest. Als ik daar studenten zie, die onderzoek komen doen voor een scriptie, zie ik ze bijna altijd naar oude kranten grijpen, en nooit naar andere, serieuzere bronnen."

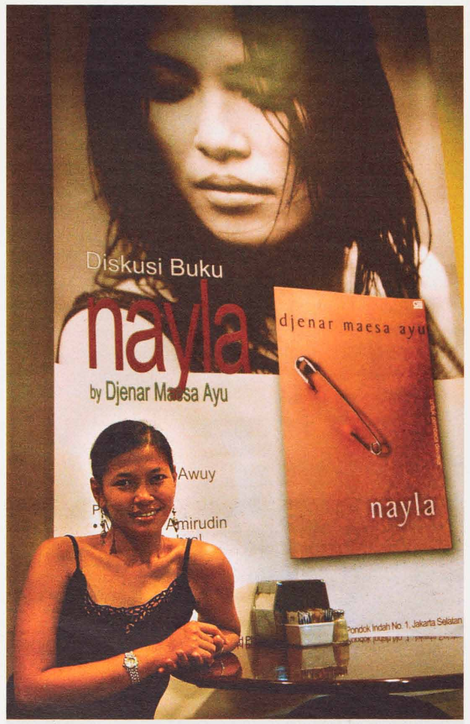

Djenar Maesa Ayu: "Elke schrijver, ieder mens, heeft een obsessie. Pramoedya heeft dat met de Nederlandse tijd. Ik heb er een met seksualiteit. Daarover gaan mijn verhalen."

MEIDENROMANNETJES OVER DE LIEFDE

De Gramedia-winkel in Bandung is een van de grootste filialen van de Gramedia-keten, het grootste boekenconcern van Indonesië. De keten heeft zo'n zestig filialen, en bezit bovendien een reeks eigen uitgeverijen. Het is bij uitstek de winkel waar Indonesiërs hun boeken kopen. Een gang door Gramedia geeft aan waar de belangstelling van die kopers ligt. Je waadt eerst door een labyrint van kasten en tafels vol boeken over de Islam. Van de tienduizend boeken die vorig jaar in Indonesië verschenen waren er drieduizend gewijd aan de Islam. De afdeling 'praktische boeken' is mogelijk nog groter. Eindeloze rijen vol boeken over computers, grafisch ontwerp, praktische psychologie, voeding, baby's, gezondheid en vooral management vullen vrijwel een hele verdieping. De grootste stapels vind je echter onder de bordjes *novel* en *komik*: meidenromannetjes over de liefde, en uit het Japans vertaalde beeldverhaaltjes over hetzelfde. Purnama's omzet drijft voor eenderde op deze boekjes. Het kastje met literatuur levert misschien een procent van zijn omzet op, zegt Purnama.

Maar de 'sastra', de literatuur, bestaat nog steeds, en ondanks Purnama's sombere woorden is er in Jakarta zelfs sprake van een literaire opleving. Een nieuwe literaire scene is in de leegte getreden die gaapte achter Pramoedya Ananta Toer. Een tweede 'Pram' is nog lang niet in zicht maar nieuwe schrijvers, en vooral mooie jonge schrijfsters hebben literatuur naar de voorgrond gehaald: Ayu Utami, Dewi Lestari en Djenar Maesa Ayu hebben de afgelopen jaren een *buzz* gecreëerd die nog altijd rondzingt. 'Sastra wangi', geurige literatuur, wordt hun werk genoemd. Niet zozeer vanwege hun werk, maar vooral omdat zij jonge, mooie vrouwen zijn, maar dat zal ze een zorg zijn, zegt Djenar Maesa Ayu. Hun boeklanceringen zijn 'media-events', zegt zij, en zijzelf zijn gekatapulteerd tot sterrendom. Zij zijn 'selebritis' en doen hetzelfde wat hun medeberoemdheden uit de soap-industrie doen: zij verschijnen in talkshows en zij figureren in de roddelbladen. Ayu Utami, schrijfster van de ook in het Nederlands vertaalde romans *Saman's Missie* en *Larung*, is een bekend deelneemster aan publieke discussies over vrouwenrechten en seksuele bevrijding, Dewi Lestari is behalve schrijfster ook een populaire zangeres, en Djenar Maesa Ayu probeert het nu als filmster.

De hype van de drie schoonheden begon met Utami's *Saman's Missie*, dat kort na de val van dictator Suharto verscheen. Het boek veroorzaakte een schokgolf. Nog nooit had iemand zo vrij over de liefde en over sex geschreven als Utami. Onder Suharto was dat ondenkbaar. Het boek werd een instant-bestseller. Dewi Lestari zou vervolgens de eerste schrijfster worden die meer dan honderdduizend exemplaren van één boek verkocht: *Supernova*, dat zij schreef onder de naam Dee. Literatuur kan zich niet verder van Pramoedya Ananta Toer verwijderen dan deze *Supernova*. Dee balanceert op de rand van literatuur en populaire fictie, maar Dewi Lestari is duidelijk een intelligente schrijfster: onlangs publiceerde zij onder haar volle naam *Filosofi Kopi*, een verzameling serieuze korte verhalen. Djenar Maesa Ayu publiceerde in 2002 *Mereka bilang saya monyet*, eveneens een bundel korte verhalen, die aan de elfde druk toe is, en onlangs in het Engels verschenen onder de titel *They say I'm a Monkey*.

Nederland en de koloniale tijd hebben in haar verhalen geen plaats. Haar hoofdpersonen zijn jonge vrouwen en meisjes, die alle vormen van seksueel geweld en genot over zich heen krijgen. Soms geschreven als fabels, een enkele keer in de vorm van een SMS-'gesprek', en nooit met enige verwijzing naar het verleden. Djenar Maesa Ayu: "Elke schrijver, ieder mens, heeft een obsessie. Pramoedya heeft dat met de Nederlandse tijd. Ik heb er een met seksualiteit. Daarover gaan mijn verhalen. Natuurlijk gaan ze over veel meer dan dat, maar dat weten de Indonesiërs niet. Die zien mij op de televisie, zij horen: zij schrijft over sex, en zij denken: aha, zij schrijft dus over sex. Waarna zij meteen een mening over mij hebben, zonder ooit een letter van mij gelezen te hebben. Dat is hoe Indonesiërs met literatuur omgaan. Zo leren wij het op school: wij leren de naam van de schrijver, het jaar waarin hij is geboren, en het trefwoord waaronder je zijn werk kunt samenvatten. Zij leren ons niet zo'n boek te lezen. Ik lees nooit een boek. Daar heb ik het te druk voor."

GEZOCHT, JONGE & FUNKY SCHRIJVERS

Een belangrijke drijfveer achter de nieuwe literaire opleving is ook schrijver, uitgever en boekhandelaar Richard Oh. Zes jaar geleden opende hij zijn eerste internationale boekwinkel, QB World, in het chique winkelcentrum Plaza Senayan. De winkel was een oase in het cultuurarme Jakarta en werd al gauw een verzamelpunt voor kunstenaars, intellectuelen en cultureel geïnteresseerde buitenlanders. Vijf grotere boekwinkels volgden. Oh: "Het was net na de val van Suharto, en ik verwachtte dat de buitenlanders Jakarta zouden overstromen. Buitenlandse investeerders zouden komen, en een golf van expats zou volgen." Hij begon zijn eigen uitgeverij Metafor, die Indonesische literatuur in het Engels vertaalde, waaronder twee bundels van Pramoedya Ananta Toer: *Tales from Jakarta* en *It's not an all night Fair*. Bovendien stichtte hij de Khatulistiwa-prijs (Evenaar Prijs), een jaarlijkse spectaculaire literaire prijs voor proza en poëzie, met 100 miljoen rupiah (tienduizend euro) voor de winnaars. Ook die prijs heeft de literatuur een nieuwe zet gegeven. Nieuwe uitgeverijen zoeken nieuwe schrijvers om mee te drijven op de hype. Gagas Media (Books for Pop Culture) voegt een oproep bij zijn boeken: "Gezocht, jonge & funky schrijvers".

Oh: "Sinds de instelling van de prijs zijn uitgevers meer literatuur gaan uitgeven, en schrijven kranten er meer over. Er waait een nieuwe geest. Mensen zijn bezig met literatuur. Misschien worden er nog steeds niet zoveel boeken gelezen, maar het is die geest, die spirit, die telt." In die nieuwe geest komt er, zegt hij, misschien zelfs weer belangstelling voor werk als dat van Pramoedya Ananta Toer. "Een produktiemaatschappij is al bezig met voorbereidingen voor de verfilming van het eerste deel van zijn wereldberoemde *Buru*-vierluik, *Aarde der mensen*. Misschien is dat een begin."

Oh heeft het tij echter tegen. Zijn grootste QB-winkel, in de luxe buurt Pondok Indah, moet binnenkort sluiten. Het is niet meer op te brengen, zegt hij. Expats hebben en masse het corrupte Indonesië de rug toegekeerd en het ziet er niet naar uit dat zij gauw zullen terugkeren. Bovendien heeft de regering vorig jaar de brandstofprijzen verdubbeld, waardoor alles duurder werd en mensen geen geld meer over hebben voor de luxe van een boek. De omzetten van de boekwinkels duikelden met tientallen procenten. Oh: "Mijn verliezen zijn groot. Zij zijn gigantisch. Zo lang ik leef zal ik proberen de literaire geest in stand te houden. Dat is mijn passie. Maar het is zwaar, heel zwaar."

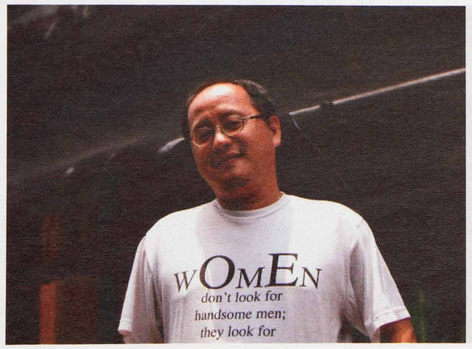

Richard Oh, eigenaar van uitgeverij Metafor die Indonesische literatuur in het Engels vertaalde. "Het was net na de val van Suharto, en ik verwachtte dat de buitenlanders Jakarta zouden overstromen. Buitenlandse investeerders zouden komen, en een golf van expats zou volgen."

Nederlandse koloniale literatuur bij Periplus

In de Periplus-boekwinkel in het luxe winkelcentrum Plaza Indonesia ligt een stapeltje *Country of Origin* (*Het land van herkomst*) van E. du Perron. De boeken zijn afgeprijsd. Ook P.A. Daum's *Ups and Downs of Life in the Indies* (*Ups en downs in het Indische leven*) gaat tegen een prettige korting de deur uit. Laatst lagen ook *The Ten Thousand Things* (*De tienduizend dingen*) van Maria Dermôut en Louis Couperus' *The Hidden Force* (*De stille kracht*) er nog, sterk afgeprijsd. Die zijn kennelijk uitverkocht en de verkoper kan niet zeggen of ze nog geleverd worden.

Periplus is een van de grootste uitgevers van Azië. Het geeft vooral koffietafelboeken uit: prentenboeken over exotische oorden, kookboeken, boeken over tuinieren, lifestyle, kunst en reisboeken. Te midden van deze luxe bladerboeken geeft Periplus sinds begin jaren '90 vertaalde Nederlandse koloniale literatuur uit. Bij Periplus-dochter Tuttle verschijnen sinds de jaren '50 al Japanse literaire meesterwerken in het Engels. De uitgave van de vertaalde literaire werken komt voort uit het idealisme van wijlen Charles E. Tuttle, die door middel van de literatuur 'een brug tussen Oost en West' wilde slaan. De 'Nederlands-Indische' literatuur past in die filosofie. De markt waarop Periplus mikt is die van reizigers en toeristen.

Chicklit

De meest gelezen boeken in Indonesië zijn uit het Japans vertaalde beeldverhaaltjes (*komik*) en meisjesromannetjes (*chicklit* of *teenlit*). Beide soorten romannetjes gaan over hetzelfde als de sinetron, de alomtegenwoordige soap op televisie: zij gaan over liefde, relaties, overspel, verliefdheid, ongeneeslijke ziekten en dat soort zaken. Sex komt er niet in voor. Dat weigert de grootste boekverkoper, Gramedia (tevens belangrijkste uitgever van chicklit) uit te geven. De populaire kleine boekjes worden veelal geschreven door schrijvers met pseudoniemen als 'Primadonna'.

Bestsellers in Indonesië

De Indonesische bestsellerlijsten worden al wekenlang aangevoerd door Harry Potter. *Memoir of a Geisha* van Arthur Golden (en van de film die net heeft gedraaid) volgt deze week, nog vóór de teenlit-toppers *Dealova*, *Belanglicious* (lekker gevlekt), en *Jomblo, sebuah Komedi Cinta* (*Jomblo, een komedie over de liefde*). Bij de non-fictie staat *The Soekarno Files* van de Nederlander Antonie Dake al maanden bovenaan. Het is een controversieel boek: Dake betoogt dat Soekarno zelf de aanzet heeft gegeven tot de mislukte coup, die in 1965 leidde tot zijn ondergang, en tot de meest bloedige periode in de recente Indonesische geschiedenis.

drieluik

INDISCH LEVEN IN NEDERLAND

*In het drieluik **Indisch leven in Nederland** staat het dagelijks leven van Indische Nederlanders, in Nederland, centraal. Foto's uit privé-albums vormen de basis van een foto-expositie, boek en serie schrijversinterviews.*

door Esther Wils

HET BOEK

Op 24 mei presenteert uitgeverij Meulenhoff, met dank aan Het Gebaar, het boek *Indisch leven in Nederland*. De schrijvers Alfred Birney, Jan Blokker, Siem Boon, Adriaan van Dis, Basha Faber, Helga Ruebsamen, Ricci Scheldwacht, Anneloes Timmerije en Hans Vervoort schreven op verzoek van samensteller Annemarie Cottaar ieder een kernachtige bijdrage: negen verhalen geïnspireerd op foto's uit de Indische collectie van het Historisch Beeldarchief Migranten, een initiatief van het Internationale Instituut voor Sociale Geschiedenis dat getuigenissen van het dagelijks leven miste in de bestaande archieven.

In het boek zijn ruim 150 van deze foto's uit Indisch familiebezit opgenomen. Het bevat ook twee stukken van Tjalie Robinson. Het boek toont en vertelt hoe mensen uit Indië in Nederland hun weg vonden, vooral na de repatriëring.

Niet eerder verscheen op deze schaal een beeldverhaal over de Indische geschiedenis op Nederlandse bodem. Op deze pagina vindt u voorpublicaties.

Indisch leven in Nederland, *redactie Annemarie Cottaar, uitgeverij Meulenhoff, paperback, circa 150 foto's in zwart/wit, € 22,50, ISBN 9029075503.*

DE EXPOSITIE

De foto-expositie *Indisch leven in Nederland* in het Cultuurpaviljoen van de Pasar Malam Besar toont de verschillende aspecten van het dagelijks leven van Indische mensen: feestelijke gelegenheden als bruiloften en selamatans, uitstapjes naar de bollenvelden, picknicks in het gras, maar ook het rondhangen in huis, gitaarspelend, aan de afwas, stoeiend met broertjes of zusjes. De foto's zijn ook afkomstig uit het nieuwe Historisch Beeldarchief Migranten (HBM) maar de keuze is anders en groter dan het boek. Samenstelster Esther Wils voegde bovendien speciaal voor de tentoonstelling ook filmbeelden toe. De expositie laat het dagelijkse leven zien van Indische mensen in Nederland in de jaren '50, '60 en '70. De tentoonstelling is mogelijk dankzij o.a. de Mondriaan Stichting, het VSB Fonds, de Gemeente Den Haag, het Prins Bernhard Cultuurfonds en de Pasar Malam Besar BV.

DE INTERVIEWS

Op het Tong Tong Festival worden de schrijvers van *Indisch leven in Nederland* geïnterviewd. Alfred Birney, Jan Blokker, Siem Boon, Adriaan van Dis, Basha Faber, Helga Ruebsamen, Ricci Scheldwacht, Anneloes Timmerije en Hans Vervoort lieten zich inspireren door privé-foto's uit de Indische collectie van het Historisch Beeldarchief Migranten. Interviewers zijn Wim Willems, Esther Wils en Griselda Molemans.

Speellijst

BASHAOBER	25 mei
ADRIAAN VAN DIS	26 mei
HELGA RUEBSAMEN	27 mei
JAN BLOKKER	28 mei
HANS VERVOORT	31 mei
ANNELOES TIMMERIJE	1 juni
RICCI SCHELDWACHT	2 juni
ALFRED BIRNEY	3 juni
SIEM BOON	4 juni

Siem Boon, 1964, aarzelt het Indische verhaal naar buiten te brengen.

Beeldarchief

Ik blader door de Indische foto's uit het Beeldarchief en schiet steeds in de lach. Bijvoorbeeld om de Indo die zo lekker lenig met zijn voet op zijn dij rust, blote tenen in zijn slippers, hand op zijn wreef, sigaret tussen zijn vingers. Hoe vaak heb ik mijn opa en vader niet precies zo zien zitten, met zelfs precies zulke leren slippers aan! Lekker gebaad, lekker thuis, lekker 'mak'lek'. Wat een heerlijke foto.

Of die Indo met de sneeuwschuiver! Zijn gele klompen lijken de draak te steken met Hollands glorie, en ik moet denken aan mijn vader die er altijd een enorm plezier in had om Hollandse accenten na te doen, vooral Amsterdamse goochemheid: 'Hè, lekker zo'n setéetje, hebbu d'r ook een broodje bij?' Of tegen een dame: 'Ik zie dat u een fraaie báátikrok hebt aangetrokken voor de gelegenheid!' Zij, een beetje verlegen: 'Ja, van een baatik béélànda, die heb ik door een djait in Bóógor laten maken.' Hij weer: 'Zó! U spreekt al een aardig woordje Maleisisch, hoor ik!' Die pestkop. Maar hem konden ze niet plagen met zijn Indische accent, want hij was ze al voor.

Of die fraaie linie met tantes en oma's, als een Indisch schuttersstuk. Daar staan ze, present, waakzaam als tijgers, hun stalen glimlach als een schild waar alle kwetsingen vanaf glijden. Die bloesjes, die blikken. Ik zie de zakdoek in de hand, de handtas aan de arm, en ik zie zelfs wat er ín de tas zit: een etuitje met foto's, van tjoetjoeks en andere familie, en een blikje met snoepjes om iemand iets lekkers te geven als de situatie daarom vraagt. Ik ruik de Maja-zeep, ik hoor de ene oma zeggen: 'Passen we erop, meis, of moet je een grotere camera pakken?' En een andere tante: 'De gratie in het midden!' Kijkend naar al die vertrouwde details, heb ik geen twijfel waar ik bij hoor.

Maar ook bekruipt me na een tijdje een onbehaaglijk gevoel. Hoe zullen de foto's door de Hollandse goegemeente worden bekeken? De heerlijkheid van de foto met de leren slippers: halen anderen dat er wel uit? Die Indo op klompen, noemen ze hem straks misschien het slachtoffer van zelfhaat, omdat hij door-assimileerde tot hij met klompen in de sneeuw ging staan? En dat Indische schuttersstuk inspireert, vrees ik, tot een gênant soort meewarigheid en vertedering om die schattige, grappige 'Indische vrouwtjes' die nooit helemaal konden wennen in Nederland. Had de foto's in de albums laten zitten! denk ik. Laten we iets voor onszelf bewaren, iets dat niet gebagatelliseerd of misbegrepen kan worden.

Maar dat is zo'n fatalistische houding. Beter is het om toch weer een poging te wagen het Indische verhaal te vertellen.

Alfred Birney, 1951, komt niet onder gitaarspelen uit.

Hey, speel jij gitaar?

Den Haag Zuid-West, jaren vijftig. Lange lanen, eindeloze portiekwoningen, men plant rijtjes jonge bomen, die zielig zijn vergeleken met de rimboe waarover mijn vader spreekt. Hier geen tijgers in de struiken rond onze nieuwbouwwoning, geen krokodillen in de zeven sloten die ons huizenblok van Loosduinen scheiden, zelfs geen vleermuizen die je met een jachtgeweer onder het dak vandaan kunt schieten. Wij kinderen doorkruisen een baksteenjungle, we spelen tikkertje en verstoppertje in de zijstraten. Op de lanen kom je elkaar snel tegen. Hollanders zijn groot en sterk maar niet gevaarlijk, ze kunnen me niet inhalen wanneer ze jacht op me maken. Indo's zijn vaak kleiner maar gevaarlijk, ze kunnen allemaal vechten. Nog erger is dat ze allemaal gitaarspelen. Er ligt bij hen immer die ene borende vraag op de lippen: 'Hey, speel jij gitaar?'

De een of andere vreemde Indo uit een zijstraat monstert me nadat hij mij de gevreesde vraag heeft gesteld

'Tuurlijk,' antwoord ik.

Hij kijkt onderzoekend naar mijn vingers.

'Hoeveel liedjes kun jij al spelen? Speel jij Hello Mary Lou?'

'Nee, nog niet.'

'Je moet spelen A D E. Weet je?'

'Ja.'

'Maar mijn oom, hij speelt C F G, dat is moeilijk, met barré. Hij zit in een band. Zeg, zit jouw vader in een band?'

'Nee, hij speelt alleen.'

'Waarom alleen? Zeg, ik woon in de Zwartsluisstraat, kom langs op woensdagmiddag en neem je gitaar mee, ja? Nummer 9.'

Hij wandelt rustig verder, ik kijk hem na, ik zie aan zijn houding dat hij echt gitaar kan spelen. Dát moet mijn lichaam ook gaan zeggen, zó moet ik voortaan over straat lopen.

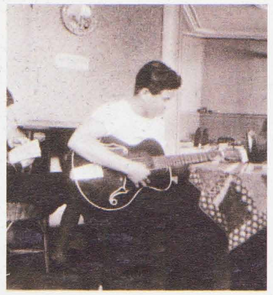

Helga Ruebsamen, 1934, warmt zich aan de Indische kamer van haar moeder

Indische kamer

Tot ver in de Hollandse lente brandde bij ons de kachel, soms nog wel tot in juni. Soms zetten we hem pas half juli uit. Of lager. Wat je lente noemt, de krokusjes op het Lange Voorhout zagen altijd paars van de kou, schriele bladeren aan de bomen bibberden van schrik in de oostenwind. Dat ze alweer de branie hadden gehad te verschijnen, het was toch elk jaar weer hetzelfde liedje? Maar wij mopperden niet, allang niet meer, uitsluitend een beetje en dan nog binnensmonds.

In onze Indische kamer loeide de oude gaskachel, op stand 6, vast pandoer. Hoger kon niet, maar hoefde ook niet, hij was rondom al helemaal roodgloeiend. Een paar keer per dag verdampte al het water in de ketel, maar zolang die nog zachtjes floot, konden we wel even wachten met bijvullen. En ja ach, dan was de theetijd ineens voorbij. Hadden we nog geen thee gedronken, mijn moeder en ik. Te druk geweest met foto's bekijken en het oprakelen der dingen. Het water had zich als een wazige sluier langs het raam van het souterrain gevlijd, zodat we niet meer naar buiten konden kijken, niet de akelig kille tuin hoefden te zien. Binnen woekerde het groen dat niet al te veel licht nodig had er lustig op los, het klom kast op, kast af, tot aan het plafond waar het niet verder kon, dus slingerde het zich langs de hanglamp weer naar beneden.

De Indische kamer was altijd warm en groen. Als we wilden konden we ons nog weltevreden in tempo doeloe wanen, maar nee, daar deden we na 1958 niet meer aan. We maakten onszelf toen niet langer wijs dat er niets was veranderd in ons bestaan. Intussen wisten we wel beter en als we niet eerlijk wilden toegeven dat het vroeger ook niet altijd alleen maar rozengeur en maneschijn was geweest, dan werd dit ons wel ingepeperd door de feiten die zo langzamerhand boven tafel kwamen. Niet echter op die tafel van ons, die beneden in de Indische kamer stond, een tafel van onvergankelijk Djocjahout.

interview

HOOGLERARENDUO LEO LUCASSEN EN WIM WILLEMS

MIGRATIE, INTEGRATIE, BEELDVORMING

Wim Willems en Leo Lucassen bekleden samen de leerstoel Sociale Geschiedenis van de Universiteit Leiden. De hoogleraren vinden dat kennis van het verleden van groot belang is om de huidige multiculturele samenleving te kunnen begrijpen.

De aanleiding voor de nieuwe leerstoel van de Universiteit Leiden zijn de columns die Wim Willems voor de *Haagsche Courant* schreef. Vier jaar geleden begon Willems zijn serie *Stadskinderen* waarin hij vertelde over zijn jeugdjaren in het naoorlogse Den Haag. De populaire reeks werd gebundeld. In 2003 verscheen *Stadskind; Kroniek van een naoorlogse jeugd* en in 2005 verscheen *Stadsblues; Kroniek van de jaren zestig*. Bovendien stelde Willems nog eens twee publicaties samen met lezersreacties. De Hagenaars keken massaal en met warmte terug op hun jeugd.

LEERSTOEL

In de vele reacties op zijn columns zag Wim Willems een uniek geschiedenisproject. "Het idee ontstond om die spontane geschiedschrijving te 'verwetenschappelijken' door een nieuwe leerstoel." De Universiteit Leiden bood een leerstoel die Willems en Lucassen graag samen wilden bekleden. "We hebben allebei aanvullende kwaliteiten, maar wel onderliggende zelfde belangstellingen", zegt Willems. Lucassen is hoofddocent aan de leerstoelgroep Economische en Sociale Geschiedenis van de Universiteit van Amsterdam. Willems verricht voor diezelfde universiteit onderzoek naar het postkoloniale verleden. Beiden zijn bovendien verbonden aan de historische sectie van het Instituut voor Migratie en Etnische Studies (IMES).

De twee willen zich in Den Haag vooral bezighouden met migratie, integratie, beeldvorming en maatschappelijke uitsluiting in de 20e eeuw. Veel nieuwe bevolkingsgroepen hebben zich de afgelopen tientallen jaren in Den Haag gevestigd maar de binding met de stad komt niet vanzelf tot stand. Willems en Lucassen hopen dat hun leerstoel een bijdrage levert aan een betere binding met de stad en haar inwoners. Beide hoogleraren zullen de moderne ontwikkeling van de stad in een sociaal-historische context plaatsen en daarbij onder meer de geschiedenis van nieuwe bevolkingsgroepen belichten.

INTEGRATIEDEBAT

Willems en Lucassen willen actief deelnemen aan het debat over migratie en integratie, dat in hun ogen "ongenuanceerd en veel te negatief" is. In 2004 publiceerden zij drie opiniestukken in *De Volkskrant* waarin zij het "moderne doemdenken" over de multiculturele samenleving aan de kaak stelden. Zij wezen onder meer op de geslaagde integratie van de Indische gemeenschap in Nederland. Verder schreven zij dat West-Europese samenlevingen altijd te maken hebben gehad met spanning en strijd tussen verschillende bevolkingsgroepen.

Volgens Lucassen denken deelnemers aan het migratiedebat doorgaans te rooskleurig over het verleden en te pessimistisch over het heden. De hoogleraar vindt de immigratie- en integratiegeschiedenis van de Indische Nederlanders een treffend voorbeeld. Het algemeen heersende beeld is tegenwoordig dat zij met open armen werden ontvangen en probleemloos integreerden. Dat beeld is veel te rooskleurig, vindt ook Willems die uitvoerig over de inburgering van de Indische Nederlanders schreef in de reeks *De geschiedenis van Indische Nederlanders*. "De ontvangende samenleving kon of wilde zich niet inleven in hun traumatische ervaringen, opgedaan tijdens de oorlog, de revolutie en de daarop volgende uittocht uit Indië", aldus Willems. Ondanks het feit dat zij Nederlandse staatsburgers waren, voelden vele Indische Nederlanders zich als tweederangs burgers behandeld.

TJALIE ROBINSON

De Indische repatrianten – van wie de meesten hun nieuwe moederland nog nooit gezien hadden – hebben hun plaats in de Nederlandse samenleving moeten bevechten. Volgens Willems is dat goed gelukt, mede dankzij de inzet van mensen uit de eigen gemeenschap, zoals Jan Boon, bekender onder zijn pseudoniem Tjalie Robinson. De journalist, activist en schrijver nam onder meer het initiatief tot het tijdschrift *Tong-Tong*, volgens de ondertitel 'Het enige Indische blad ter wereld. Trouw, branie en ondernemend'. Robinson was ook een van de initiatiefnemers van de Haagse Pasar Malam waarmee geld werd ingezameld voor de Indische Kunstkring. Tot op de dag van vandaag wordt de opbrengst van de Pasar Malam Besar besteed aan een Indisch cultureel programma (tegenwoordig bekend als Tong Tong Festival).

De hoogleraren vinden dat kennis van het verleden van groot belang is om de huidige multiculturele samenleving te kunnen begrijpen. Willems draagt dit historisch besef onder meer uit via zijn nieuwe serie *Plekken van herinnering* in *AD/Haagsche Courant*. Een van die verhalen gaat over Tjalie Robinson. "Natuurlijk, de kolonie bestond niet langer", schrijft Willems. "Maar de geschiedenis van de Nederlanders die daar eeuwenlang hadden gewoond, wilde hij opgetekend zien. (...) Zijn boodschap: vergeten mag niet, anders weten we straks niet meer wie we zijn."

Met dank aan Rolf Bartels.

Biografie Tjalie Robinson

Wim Willems werkt momenteel aan een biografie van Tjalie Robinson, die hij in 2009 hoopt te publiceren. Op de website www.tjalie.nl schrijft biograaf Willems: "Bijna was ik gaan geloven dat Nederlands-Indië geen literatuur heeft voortgebracht. In al die boeken zijn Indo's toch vooral kinderen van de rekening, die schuldbewuste toean besars met woorden betalen. Al die boekjes zijn mini-studies van een mensonterende samenleving. De schrijvers schrijven niet, maar klagen aan. Niet met de overtuiging van hun pen, maar met journalistieke verontwaardiging. Daar is niks op tegen, maar mijn god, al die dodelijk vervelende sjablonen. En toen las ik *Tjies* en *Tjoek*. Werd ik bij m'n lurven gepakt en ineens, pardoes, middenin de Indische wereld gezet. Daar zàg ik mensen bewegen, begreep ik ze, wilde ik ze aanraken en meevechten. Hun universum betreden, waar Vincent Mahieu (een ander pseudoniem van Jan Boon) me met literaire treffzekerheid had binnengehaald. Zo hoort het, daar is literatuur voor bedoeld. Om te overtuigen met de onweerstaanbare kracht van het woord, het beeld. Met persoonlijkheid. Dit was écht een Indische schrijver, misschien wel de enige in Nederland."

FOTO: ROBERT VAN STUYVENBERG

Wim Willems interviewt Adriaan van Dis, Basha Faber, Jan Blokker en Anneloes Timmerije tijdens het Tong Tong Festival 2006. Deze auteurs werkten mee aan *Indisch leven in Nederland*. Zie ook pagina 6 van deze krant.

Leo Lucassen (l.) en Wim Willems

nieuw

NIEUWE UITGAVE DE OGEN VAN SOLO

*Op 25 mei wordt tijdens het Tong Tong Festival **De Ogen van Solo** gepresenteerd, een bundel sfeervolle autobiografische verhalen over het leven van Indische Nederlanders op Hollandse bodem, in zorgvuldige stijl genoteerd door Reggie Baay. In een vraaggesprek vertelde hij over zijn Indische achtergrond, en over het ontstaan van zijn boek.*

door Esther Wils

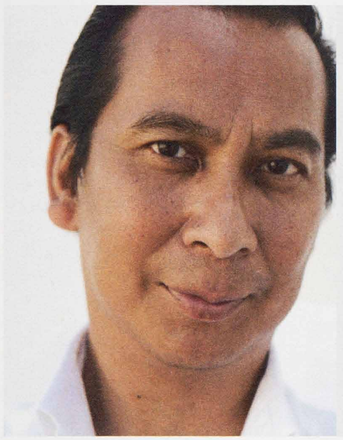

FOTO: HENRIËTTE GUEST

Reggie Baay (1955) is neerlandicus, bestudeerde onder andere Indische toneelteksten en was jarenlang redacteur van *Indische Letteren*, het tijdschrift van de gelijknamige werkgroep.

Reggie Baay

"Mijn familie kwam in 1950 naar Nederland met de Atlantis, een Engels schip dat voornamelijk jonge Indo-Europese KNIL-militairen en hun gezinnen vervoerde. Ze arriveerden op de vroege ochtend van de tiende november; een gure, grauwe en treurige dag. Die troosteloze aankomst heb ik beschreven in *In het land van Tidak Bisa*.

Mijn vader was militair, sergeant. Dat was hij niet geworden uit vrije wil, maar door de omstandigheden. Als jongeman was hij 'overvallen' door de Tweede Wereldoorlog. Hij was krijgsgevangene aan de Birmaspoorweg en na de bevrijding is hij militair gebleven. Iets anders 'kon' hij niet. Daarna volgden de bersiap, de politionele acties en het dienstbevel om naar Nederland te vertrekken. In Nederland is hij in de eerste jaren – uit noodzaak – beroepsmilitair gebleven. Wat dat betreft was er eigenlijk geen sprake van een keuze. Door het lot kregen wij na verschillende contractpensions een huis toegewezen in een godvrezend dorpje op het Hollandse platteland. Als enige Indische familie. We leefden dus zeer geïsoleerd. Begrijp goed dat we hier spreken van de jaren vijftig op het Nederlandse platteland. Voor de Nederlandse dorpsbewoners waren wij de eerste donkere mensen die ze ooit zagen (wij werden door hen hardnekkig 'Chinezen' genoemd). Alom onbegrip. Godzijdank verscheen na enige tijd nenek Parmi in het dorp. Zij was voor ons een belangrijke schakel met het verleden in Nederlands-Indië. Zij – ze sprak geen woord Nederlands – heeft een enorme invloed op mijn opvoeding en vorming gehad. Ik heb dat leven in die jaren beschreven in het fragment dat haar naam draagt."

SELAMATANS

"Ik werd me automatisch heel erg bewust van het verschil tussen mezelf en de omgeving, als lid van een Indische familie in een verder volledig Hollandse wereld. En door al het onbegrip in de omgeving. Er was voor mij een duidelijke scheiding tussen het leven binnenshuis en de wereld daarbuiten. Misschien heb ik daardoor leren observeren: ik kon die Hollandse wereld alleen maar leren kennen door goed te kijken en te interpreteren.

Sporen van mijn Indische herkomst herken ik in de voor de hand liggende dingen als het Indische eten, de voorliefde voor het prachtige land Indonesië en mijn belangstelling voor de geschiedenis van Nederlands-Indië. Maar ook in het besef van het bestaan van 'andere' werelden. De wereld van het Indische verleden van mijn ouders bijvoorbeeld, waarin oorlog, kampen en trauma's bepalend zijn geweest. Dat heeft absoluut een enorme invloed op me. Maar ook het besef van het bestaan van, laat ik het zo maar noemen, een wereld buiten de onze... Ik brand regelmatig *menjan* (wierook) bij bepaalde gelegenheden en geef altijd *selamatans* bij bijzondere gebeurtenissen. Vooral als eerbetoon aan hen die overleden zijn en die ik in het aardse leven heb liefgehad. Ik doe dat als *hormat*."

VEERKRACHT

"Juist door het leven van mijn ouders, door hun moeizame geschiedenis van oorlogen, verlating, trauma's en pijn ben ik van jongs af aan gefascineerd geraakt door de veerkracht of flexibiliteit van de menselijke geest: hoe kan een mens zich weer oprichten en verdergaan na (zware) traumatische ervaringen? Welke mechanismen hanteren we hiervoor? Dat is een belangrijk thema in het boek. Het is niet alleen het verhaal van mijn vader, maar van zijn hele generatie. Sterker nog, het is iets universeels. En dat probeer ik zichtbaar te maken aan de hand van mijn familiegeschiedenis, of beter gezegd aan de hand van de geschiedenis van mijn vader. Het moment dat die wens vaste vormen begon aan te nemen, was toen hij overleed. Niet alleen omdat dat bij uitstek het moment is om terug te kijken, maar ook omdat toen zijn beeld en zijn leven pas echt duidelijk voor mij werden.

Ik had voor *De Ogen van Solo* vooraf geen vast model in mijn hoofd, maar al werkende diende deze vorm zich als vanzelf aan. En ik vind het achteraf, als ik dat zelf tenminste mag zeggen, een mooie vorm, omdat de lezer op dezelfde manier kan ervaren hoe ik zelf, heel geleidelijk, zicht heb gekregen op het leven van de generatie voor mij: fragmentarisch, niet chronologisch, gemankeerd. Maar juist door de kracht van het fragmentarische is dat beeld, denk ik, zo helder en indringend. Het is dan ook geen verhalenbundel, want het zijn geen losse verhalen. Het zijn eigenlijk samenhangende fragmenten die geleidelijk het beeld van een leven, van een generatie zichtbaar maken."

De Ogen van Solo, *door Reggie Baay, uitgeverij Stichting Tong Tong, ISBN 90-801433-9-1, 180 blz., € 14,50. Verkrijgbaar via iedere boekhandel, of rechtstreeks te bestellen bij Stichting Tong Tong, door overmaking van € 14,50 + € 1,50 per bestelling als bijdrage in de porto- en verpakkingskosten (onafhankelijk van het aantal bestelde boeken). Bestelwijze: Maak het verschuldigde bedrag over naar Postbank 75 83 89, t.n.v. St. Tong Tong, Den Haag, o.v.v. 'Baay' en uw adres.*

OGEN VAN SOLO

Momenteel werkt Reggie Baay aan een studie over de njai, de Indonesische huishoudster en oer-moeder van de Indo-Europeaan.

Hij treedt twee keer op tijdens het Tong Tong Festival. Op 25 mei wordt *De Ogen van Solo* gepresenteerd in het Bibit-Theater, om 14.00 uur 's middags. Op 30 mei om 19.00 uur wordt de schrijver geïnterviewd over zijn verhalenbundel en zijn studie van de njai. Bij die gelegenheid zal hij uitgebreid voorlezen uit eigen werk.

boeken

ROGIER BOON
INDISCH ONTWERPER

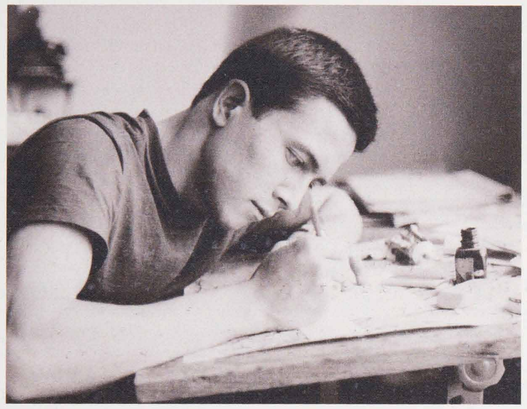

Rogier Boon (1937 – 1995) was ontwerper van o.a. ***Indisch Tijdschrift Tong-Tong*** *en de Pasar Malam Besar. De Indo Pride van Tjalie Robinson werd door zijn zoon Rogier in beeld vertaald. Eind 2006 verschijnt een monografie, deels gebaseerd op een expositie die te zien was tijdens het Tong Tong Festival 2005. De expositie gaat volgend jaar in reprise in het Erasmushuis in Jakarta.*

Rogier Boon arriveerde samen met zijn vader Tjalie Robinson, stiefmoeder Lilian Ducelle en zijn broertje en zusjes in 1954 in Nederland, op zijn verjaardag 19 juni. Tjalie Robinson begon vrijwel direct met het verzet tegen de assimilatiedwang van de jaren vijftig. Zijn mening – toen een minderheidsstandpunt – was dat het Indische een onlosmakelijk onderdeel van de Nederlandse geschiedenis en cultuur vormde. En dat het Indische een eeuwenoude, levende mestiezencultuur was, verwant aan mengculturen elders in de wereld. Indo-zijn betekende niet 'half-half', maar: een dubbele bagage hebbend. Het beste van twee werelden, twee tradities, twee culturen. Mengculturen vormen een belofte, vond hij, en zijn opdracht aan de Indische gemeenschap luidde: Maak het waar!

De invloed van Tjalie Robinson is ongetwijfeld beslissend geweest voor Rogier's keuze om het Indische een modern gezicht te geven. Rogier werd als het ware dagelijks gevoed met argumenten waarom Indisch niet passé was, en niet passé mocht zijn. Waarom een Indo zich niet hoefde te schamen voor zijn Indo-zijn, en waarom het een verkeerde keuze was om je Indisch-zijn te verbergen of te verloochenen. Altijd zocht hij naar een moderne, echt-Indische, nieuwe stijl die niet alleen persoonlijk was, maar ook een goede vormgeving van de overtuiging van de Tong-Tong-beweging: dat het Indische voldoende waardevols in zich droeg om generaties te inspireren.

WIM IS WEG

Vanaf het begin was Rogier bij Tjalie's werk betrokken als tekenaar en ontwerper: hij tekende de gorilla op Tjalie's eerste Nederlandse tijdschrift *Gerilja* (1955) en ontwierp de decors en het programma-omslag voor de Indische Cabaretavonden Tong-Tong in 1958, de voorloper van tijdschrift *Tong-Tong*.

Hoewel Rogier zijn HBS-diploma nog niet gehaald had, deed zijn vader een goed woordje voor hem op de Kunstnijverheidsschool, in Amsterdam (nu de Rietveld Academie). Rogier's tekeningen deden de rest. Op zijn zeventiende werd hij al toegelaten. Zijn eindexamenwerkstuk was direct een succes: *Wim is weg*. Het kinderprentboek (naar een verhaal van hemzelf) werd in 1959 uitgegeven door de Bezige Bij in de serie de Gouden Boekjes. Het bleef tientallen jaren in druk.

Rond die tijd was hij ook verantwoordelijk voor het logo van tijdschrift *Tong-Tong*, en van de Pasar Malam Tong Tong (later omgedoopt in Pasar Malam Besar). Voor *Tong-Tong* maakte hij talloze illustraties en bij speciale nummers (zoals Pasen, Kerst of de Pasar Malam) schitterende kleurenomslagen. Hij ontwierp voor de Pasar Malam de bekende affiches (lange tijd alleen in groen en rood op geel papier), de advertenties, de folders en de decors.

In 1973 beproefde Rogier zijn geluk in Singapore. Hij vindt er tijdelijk werk en probeert van daaruit een baan te vinden in zijn geboorteplaats Jakarta. Dat lukt en hij vestigt zich in Indonesië. Hij wordt correspondent voor *Tong-Tong* en stuurt voor vrijwel ieder nummer een foto met bijschrift of een artikel met foto. Daarnaast werkt hij voor Indonesische reclamebureaus. Vanuit Indonesië leverde hij regelmatig ontwerpen voor advertenties en ander publiciteitsmateriaal van de Pasar Malam Besar. Mede vanwege gezondheidsproblemen kwam hij begin jaren tachtig terug naar Nederland. Hij overleed in 1995 in Den Haag.

Dankzij een subsidie vanuit het Gebaar II (Collectieve Projecten) heeft Stichting Tong Tong het veelsoortige werk van Rogier Boon in een grote expositie op de Pasar Malam Besar kunnen presenteren. Dit najaar verschijnt ook een monografie van zijn werk.

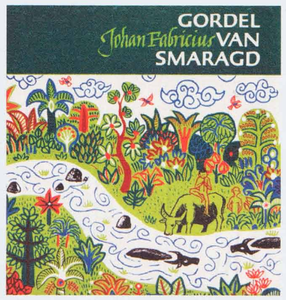

HET VERBORGEN VERHAAL

Eind dit jaar verschijnt bij Stichting Tong Tong het boek *Het Verborgen Verhaal; Indische Nederlanders in oorlogstijd, 1942–1949*. Dit boek is grotendeels gebaseerd op de tentoonstelling die onder die titel in 1995 en in 1996 op de Pasar Malam Besar te zien was. Reden om het boek alsnog uit te geven is de wens van Stichting Tong Tong om de gegevens uit de expositie te behouden voor iedereen die meer over zijn achtergrond of die van ouders, grootouders te weten wil komen. Ook zal het, hoewel er sinds 1995 nogal wat onderzoek gedaan is naar de geschiedenis van Indische Nederlanders door historici en andere onderzoekers en instellingen zoals bijvoorbeeld het NIOD, een bijdrage kunnen leveren aan het voorgoed bijstellen van de geschiedschrijving over Nederlands-Indië in oorlogstijd, in het bijzonder die over Indische Nederlanders in de periode 1942–1949.

INDRUKWEKKENDE REACTIES

De expositie *Het Verborgen Verhaal* was het indrukwekkende relaas van Indische Nederlanders in, maar vooral ook buiten de Japanse burgerinterneringskampen. Een minder bekend feit is namelijk dat circa 170.000 Nederlanders niet werden geïnterneerd, tegenover de ruim 80.000 die wèl geïnterneerd werden.

Het verhaal stopte bovendien niet bij de capitulatie van Japan, aangezien voor veel mensen de oorlog op 15 augustus 1945 geenszins was beëindigd: sommigen werden alsnog geïnterneerd, maar dan in republikeinse kampen, en voor vrijwel allen brak de zeer onzekere tijd aan, de Bersiap, waarin duizenden het leven hebben verloren, vaak op gruwelijke wijze.

Uitgangspunt van de expositie waren persoonlijke ervaringen; slechts in beperkte mate werden de grote bewegingen van leger en politiek beschreven. Doel was namelijk het navoelbaar maken voor niet-ingewijden dat de ervaringen die in de expositie beschreven werden – opgetekend door Beatrijs van Agt – door tienduizenden Nederlandse buren, vrienden, collega's, familieleden waren beleefd.

Een opmerkelijk deel van de expositie ten slotte was de hoek waar bezoekers hun ervaringen in een gastenboek konden schrijven. De bijdragen waren ontroerend: niet alleen ervaringsdeskundigen schreven over hun leven, maar kinderen, kleinkinderen en partners getuigden van hun emotie bij het (vaak voor het eerst) kennisnemen van wat hun dierbaren hebben doorgemaakt.

1942–1949

Het te verschijnen boek volgt in grote lijnen de expositie: de persoonlijke verhalen staan centraal. Zowel de deelnemers aan de expositie als zij die een reactie gaven in de gastenboeken komen ruim aan bod. In een historisch kader zal dieper worden ingegaan op de ontwikkelingen ten aanzien van de Indische Nederlanders in de periode 1942–1949, en via een tijdlijn worden de algemene politieke ontwikkelingen in Indië geschetst. Hierdoor kunnen de persoonlijke ervaringen in een duidelijk kader worden geplaatst. Daarnaast zal deze publicatie een boekenlijst bevatten zodat de lezers over bepaalde onderwerpen nog meer te weten kunnen komen.

Het Verborgen Verhaal, *red. Esther Tak verschijnt in het najaar van 2006 bij Stichting Tong Tong.*

BIOGRAFE VILAN VAN DE LOO OVER LIN SCHOLTE

door Vilan van de Loo

"O ja, *Anak kompenie*!", zeggen degenen die de naam van Lin Scholte horen. "Ja", knik ik dan, "dat was haar eerste boek." Maar Lin Scholte (1921–1997) schreef veel meer, drie boeken in totaal, een kookboek, artikelen en talloze brieven. Toch is haar naam vooral verbonden aan haar romandebuut *Anak kompenie, kind van de Compagnie*, en dat was haar moeder Djemini, over wie het boek vooral gaat. Zij werd geboren in de tangsi, de soldatenkazerne waarin vooral de lagere rangen KNIL-mannen woonden, met hun vrouwen en kinderen. Een fascinerende wereld, waarover Lin Scholte publiceerde.

In 1965 verscheen *Anak kompenie*. Daarna kwam het kookboek *Lekker koken van Sabang tot Merauke* (1972) waarin recepten en anekdotes staan. Vervolgens verschenen de andere boeken: *Bibis Koetis voor altijd* (1974) en *Takdiran en andere verhalen* (1977). In *Moesson* publiceerde ze herinneringen en reisverhalen. In alles wat ze schreef, had ze een eigen stem, ze was een Indische vertelster die met enkele woorden een eigen wereld kon oproepen. Zoals de tangsiwereld, die tussen de KNIL-structuur door toch vooral Indonesisch lijkt te zijn. Daar gaat haar aandacht naar uit, naar de ooms en tantes, naar de verhalen over mommohs en gendruwohs, naar de hulp van doekoens. Een wereld die ze met liefde beschrijft, die ze kreeg van haar moeder en waarin ze zich thuisvoelde. De Hollandse wereld was haar minder vertrouwd. Zoals ze zelf schreef in *Anak kompenie*:

"Linda leerde de twee werelden bewust van elkaar gescheiden te houden. Twee werelden. In beide voelde ze zich een vreemde en dit zou ze nog lang doen. Pas later, toen ze ouder was, ervoer ze met voldoening, ja zelfs met trots Oost en West in zich verenigd te hebben. Want eerst toen legde ze alle schroom en schaamte af dat ze van moeders kant 'Javaanse' eigenschappen had geërfd. Ze wist toen dat die eigenschappen geen 'minderwaardigheid' in karakter vertegenwoordigden, maar een 'ras-eigenschap'. Naar het zo uitkwam, kon Linda dan ook volkomen 'totok'-zijn onder totoks, 'Javaanse' onder Javanen en 'Indische' onder de Indischen in haar denken en spreken."

Zo was het ook. Thuis, dat was in haar jeugdjaren het Indonesische. Later leerde ze wat Indisch voor haar betekende, een les die begon op school en harder werd in de Bersiap-tijd. Ook daar schreef Lin Scholte over, in *Takdiran*, wat 'lotsbestemming' betekent. In de jaren '50 kwam Lin naar Nederland. Hier bouwde ze met haar echtgenoot en kinderen een nieuw leven op. Gemakkelijk was het niet, maar het lukte.

Zo'n vrouw verdient een biografie, dacht ik. Dankzij een bescheiden subsidie en spaargeld kan ik me nu aan het onderzoek wijden naar haar leven en werk. Ik ben zo gelukkig dat de nazaten van Lin Scholte royaal zijn in het delen van hun herinneringen, en mij ook foto's en brieven ter inzage geven. Details die nergens beschreven staan, komen zo onder mijn aandacht. Ik hoorde dat Lin tegen haar moeder hoog-Javaans sprak, dat ze bij voorkeur 's nachts haar boeken schreef. Ik zag een video-opname van een familiebijeenkomst waarop Lin aanwezig was, en in haar overvolle keuken stond en glimlachte. Ik leerde Lin kennen, als jong meisje op Celebes. Zo raak ik geleidelijk vertrouwd met een leven dat voorbij is, maar bewaard moet worden.

Naar verwachting verschijnt de biografie dit najaar. Maar er is meer op komst. Stichting Tong Tong is van plan de drie literaire boeken te bundelen in één omslag, met daarin ook de biografie. Een omnibus plus!

Lin Scholte, *door Vilan van de Loo, verschijnt in het najaar van 2006.*

Lin Scholte heeft veel gecorrespondeerd in haar leven. Met Rob Nieuwenhuys en zijn echtgenote Fried, maar ook met anderen. Heeft u brieven en/of foto's? Kende u Lin Scholte persoonlijk? Rond 1974 is er een uitzending geweest van het televisieprogramma *Een uur U*, waarin Koos Postema Lin Scholte ontvangt, wie heeft daar een bandopname van? Kosten worden van-zelfsprekend vergoed. Stuur uw informatie naar St. Tong Tong, t.a.v. Vilan van de Loo, Celebesstraat 62, 2585 TM Den Haag.

Lin Scholte (links), met haar moeder en dochter

RUMPHIUS' WONDERWERELD

door Harm Stevens

Al die krabbetjes, kreeftjes, schelpjes, zeeboompjes, kruiden en grasjes hebben knietjes, dragen helmpjes, kijken ons aan of juist van ons weg, ze roepen ons, ze berispen of ze doen smeken om vergiffenis. De bezielende taal van de zeventiende-eeuwse naturalist Rumphius (1627–1702) maakt dat de lezer zich over al die schepsels der natuur zou willen ontfermen alsof het je eigen kinderen zijn. Neem nou de modderkreeft die 'langzaam over den grond kruipt, als of hij wist dat de menschen niet veel naar hem vraagen'. Of dat krabbetje dat men bij eb 'gedurig met de grootste schaere boven 't hoofd ziet zwaaijen, als of ze de lieden roepen wilde'. Je zou ze de hand willen reiken en ze ieder bij een van hun knijpers willen nemen om de rest van je leven te wijden aan liefdevolle zorg voor deze weke schaalvisjes.

Rumphius' onweerstaanbare natuurbeschrijvingen kunnen onverwachte weekhartigheid teweeg brengen. Terwijl die teksten juist gespeend zijn van sentimenteel effectbejag. De Duitse ex-huursoldaat Rumphius staat met twee witte benen stevig op de tropische grond van de Molukken, het gebied waar Rumphius als VOC-dienaar zijn natuurvorsingen ten uitvoer bracht. Zijn proza is zo aards als zijn onderwerp dat behalve stenen, kwallen, bomen en gras, bestaat uit een weerzinwekkende reeks ongesteldheden ('brandpis' en 'vuurige oogen') waartegen dit of dat gewas verlichting biedt. En toch maakt Rumphius' nauwgezette pen dat het lezen over die nietige, alledaagse, wrede, pijnlijke, wereldse schepping steeds een hemels en troostrijk panorama biedt. Dát is de grote kracht van Rumphius: met de taal tovert hij ons uit het aardse en doodgewone een levensechte wonderwereld voor ogen waarin ook dankzij die ene zin over dat miezerige gekruip van die modderkreeft plaats is voor de oprichting van een groots en blijvend monument voor dit anders zo veronachtzaamde beestje.

Rumphius' wonderwereld is de titel van een recent verschenen bloemlezing uit het werk van de grootste natuuronderzoeker die publiceerde in de Nederlandse taal. Het boek bevat 65 hoofdstukken die steeds een dier, steen of gewas behandelen. Van 'Don Diego in 't volle harnas' en de 'Qualle Bootjes' tot 'Het gevoelige Kruid', om slechts drie van die smakelijke hoofdstuktitels te noemen. Die hoofdstukken zijn gelicht uit de twee grote werken van Rumphius: *D'Amboinsche rariteitkamer* (1705) en *Het Amboinsche Kruid-boek* (1741–1750). De selectie is gemaakt door historicus Mark Loderichs, die verder de in zeventiende-eeuws Nederlands gestelde tekst van gedegen annotatie voorzag en in een nawoord, bijgestaan door de woorden van de oude meester zelf, de spijker op zijn kop slaat met de stelling: 'Wat iemand ziet, is niet alleen afhankelijk van de manier van kijken maar ook *naar dat iemand schrander is in 't bespiegelen*'.

Deze bloemlezing laat zich genieten als *Oostindische snoepery* (Rumphiaans voor Siripinangkauwen). En inderdaad, juist dankzij dat schrander bespiegelen werkt die snoeperij geestverruimend, de blik verbredend. Zo ontvouwt Rumphius aan de hand van een futiele vrucht als de pinangnoot een verhandeling die tegelijk een volkenkundige verkenning, een medische bijsluiter, een koloniale sociologie in de notendop en een Indisch etiquetteboek is. Op de koop toe kan je je vervolgens ook nog laven aan dat onomfloerste woordgebruik van onze zeventiende-eeuwse voorouders: 'Smyten', 'hairige bolster', 'aassem', 'ajuynen', 'kauwsel', 'taalman', 'spuwpotje', 'rappigheit', 'vochtgierig', 'Zeemoordenaar', ... En bedenk je dan dat die woorden meer dan driehonderd jaar geleden, ergens in Ambon-stad, geklonken hebben uit de mond van Rumphius. Omdat hij in 1670 binnen drie maanden blind was geworden, was Rumphius genoodzaakt zijn teksten voortaan te dicteren aan de 'schryvers' die de VOC 'uit genereuze drift' had verschaft. De stem, de woorden, het gekras van de ganzenveer op het papier temidden van de gonzende tropische natuur – daar werd warempel wat groots verricht. Wie *Rumphius' wonderwereld* leest raakt nog eens doordrongen van de eeuwige draagwijdte van die stem en die woorden.

Rumphius' wonderwereld; Zeventiende-eeuwse natuurbeschrijvingen uit Ambon, *gekozen, geannoteerd en van een nawoord voorzien door Mark Loderichs, Walburg Pers, Zutphen, 2004. 509 blz. Met illustraties.*

IK HAD EEN AARDAPPELNEUS...

door Eva van Geleuken

Nelleke Noordervliet debuteerde in 1987 met *Tine of De dalen waar het leven woont* – een gefingeerde autobiografie van Multatuli's eerste echtgenote. Noordervliets Tine is niet louter de bescheiden, zichzelf en haar kinderen opofferende steunpilaar van haar beroemde, ontrouwe man. Ze is zich heel wel bewust van het romantische beeld dat Douwes Dekker van haar schiep – haar zelfs opdrong:

Tine in de Havelaar, Tine in de Minnebrieven, ze zijn Deks droom, die hij willens en wetens droomde. Hij zou mij onsterfelijk maken, zijn engel moest een engel aller mensen worden. Maar de droom bleef ver verwijderd van de werkelijkheid. Ik was een vlieger die niet opging. Ik had een aardappelneus, die ik af en toe moest snuiten. Ik, Everdine van Wijnbergen, onsterfelijk! Ik heb het als grap gehanteerd als we niet te eten hadden: 'We kunnen niet sterven van de honger, kinderen, jullie mama is onsterfelijk!'

Noordervliet voert Tine op in haar laatste levensmaanden, in 1874. Met zoon Edu en dochter Nonnie woont ze in Venetië, terwijl 'Dek' met zijn nieuwe liefde Mimi in Duitsland verblijft. Everdine is ziek: ze lijdt al jaren aan hoofdpijn en buikklachten. Ze voelt dat ze steeds zwakker wordt en besluit haar memoires te schrijven, vooral als 'verantwoording' naar haar kinderen. Edu en Non staan namelijk zeer negatief, bijna vijandig tegenover hun vader. Everdine wil uitleggen hoe bijzonder hun vader - en daarmee hun liefde was.

Everdine van Wijnbergen en haar zusjes waren officieel 'baronesse', maar veel geluk bracht die titel niet. De familie was verarmd en de moeder stierf na de geboorte van het derde kind. De vader werd gekweld door ernstige hoofdpijnaanvallen en was dan geestelijk in de war. Toen Everdine tien was, stierf hij. De drie meisjes werden 'doorgegeven' in de familie en gingen uiteindelijk met hun neef Jan Pieter van der Hucht naar Indië, waar Everdine al snel haar 'Dek' ontmoette. Ze werd verliefd op zijn eigenzinnige gedrag – en was blij dat ze de 'liefdadigheid' van haar familie kon ontvluchten.

Deze link met familie Van der Hucht beschrijft Nelleke Noordervliet ook in *Brieven van de thee*, dat in 2004 verscheen. Het is een selectie uit de brieven van het Indische Thee- en Familiearchief Van der Hucht c.s., waarop Hella Haasse haar beroemde roman *Heren van de thee* baseerde. Noordervliet koos uit dit archief een aantal brieven en voorzag ze van een inleiding en verbindende teksten. Over 'de nichtjes' schrijft ze:

Een van de nichtjes Van Wijnbergen trouwde met een vriend van Willem van der Hucht, Eduard Douwes Dekker geheten, en kwam gelukkig niet meer ten laste van de familie. De overige meisjes huwden veelal met jonge mannen uit goede familie (alleen die rare snuiter Douwes Dekker werd met een scheef oog aangekeken) en zo breidde het Indische netwerk zich uit.

Tine of De dalen waar het leven woont doet aangrijpend verslag van de innerlijke strijd tussen de geromantiseerde Tine en de geknakte, maar toch ook humorvolle en spitse Everdine. Tine adoreert Douwes Dekker – evenals Everdine. Maar de laatste ziet 'Dek' wel degelijk als mens van vlees en bloed:

Als blijkt dat hij niet in staat is twee vrouwen en twee kinderen te onderhouden, geeft hij de schuld aan de boze buitenwereld die hem miskent. ... Hij wil rijk zijn en machtig, maar tegelijk heeft hij het gebrek nodig om te zijn wie hij is, niet wil maar moet zijn: schrijver en geweten van het volk. Hij leeft in ideeën. Wat zou het voor Dekker fnuikend zijn te arriveren!

Op zulke momenten horen wij Nelleke Noordervliet grinniken – en de lezer grinnikt graag met haar mee.

Tine of De dalen waar het leven woont, *Nelleke Noordervliet, Amsterdam, Meulenhoff, 2000 (9e druk).*
Brieven van de thee, uit een Indisch familiearchief met originele foto's, *gekozen en met een inleiding door Nelleke Noordervliet. Querido, Amsterdam, 2004,*

FOTO: SERGE LICHTENBERG

Rayuan Samud'ra, Nederlands beste krontjong-asli-orkest, treedt op tijdens het Tong Tong Festival

KRONTJONG

Krontjongmuziek is al zo'n vier eeuwen oud. De muziek is ontstaan in Toegoe, een nederzetting bij Batavia die ontstond nadat de VOC in 1611 een stuk land had geschonken aan vrijgelaten slaven van Portugezen die tot het christendom waren bekeerd. De meeste van hen waren afkomstig uit Malakka. Toegoe werd al snel het centrum van de Portugese mestiezencultuur. Hier ontstonden waarschijnlijk de zogenaamde *portugis*-liederen, die gebaseerd waren op 16e-eeuwse Portugese straat- en volksliedjes. In Brazilië, de Kaapverdische eilanden, Goa, Ceylon en andere overzeese Portugese gebieden ontwikkelde deze Portugese rootsmuziek zich door steeds nieuwe invloeden in zich op te nemen. Ook in Lissabon zelf, smeltkroes van o.a. Arabische en Afrikaanse invloeden, bleven nieuwe genres ontstaan, zoals de fado, waaraan de krontjong, evenals bijv. de Kaapverdische morna en de mando van Goa, verwant is. Uit de begintijd van de krontjong is de middelgrote, vijfsnarige krontjonggitaar bekend, een instrument dat veel overeenkomsten heeft met de van Madeira afkomstige *rajão*. De twee kleine ritme-instrumenten in de krontjong, de zgn. *cuk* en *cak* (of 'krontjong 1' en 'krontjong 2') zijn duidelijk verwant aan de Portugese cavaquinho, die in Hawaii ukulele zou gaan heten.

In de loop der eeuwen verspreidden de portugis-liedjes zich over andere delen van Java en werden de teksten gaandeweg vervangen door de vier-regelige Maleise pantoens. De Euraziaten zongen een mix van Portugees, Maleis en Nederlands.

In de 19e eeuw was krontjong ook erg geliefd bij soldaten die rond Batavia gelegerd waren en bij *boeaja krontjongs*, rondtrekkende muzikanten met een niet al te beste reputatie. Deze beide groepen voelden zich vooral aangetrokken tot de liefdesliedjes. Als gevolg van de associatie van de krontjongmuziek met de boeaja's (vrouwenversierders, letterlijk: krokodil), kreeg de muziek een slechte naam. Toch werd krontjong aan het einde van de 19e eeuw steeds populairder, vooral onder de Indonesische bevolking.

Voor Indische mensen lag de krontjong in die tijd gevoelig. Onder invloed van de grote stroom Hollandse vrouwen, moest het Indische leven zoveel mogelijk Europees worden. 'Nette' Indische jongens en meisjes behoorden daarom niet naar krontjongmuziek te luisteren.

In Nederland, na de repatriëring, ontdeed krontjong zich onder Indische mensen langzaam van zijn slechte naam. En werd krontjong de soundtrack van het Indische gevoel. Een sound die door de mix met andere muziekstijlen, in 2006 net zo levend is als 400 jaar geleden.

Hendrik Niemeijer, de auteur van *Batavia, een koloniale samenleving in de 17e eeuw*, vertelt 27 mei in het kader van Krontjong Nu (zie pag. 18) meer over Toegoe en Batavia in de 17e eeuw. Locatie: Bibit-Theater van de Pasar Malam Besar.

BOEKBESPREKING

LEVENDIGE HISTORISCHE BESCHRIJVING VAN ZEVENTIENDE-EEUWSE STAD

BATAVIA

In zijn boek **Batavia; Een koloniale samenleving in de zeventiende eeuw** *uitgegeven door Balans, duikt historicus Hendrik Niemeijer rechtstreeks in de onderbuik van de Bataviase samenleving. Wie er op zoek gaat naar de heldendaden van de Nederlandse stam, zal bedrogen uitkomen.*

door Max de Bruijn

We lezen over buurvrouwen die elkaar op de stoep de term 'pockige hoer' toewerpen, over zekere Cornelis van Heusden die in het armenhuis werd gestopt nadat hij door veelvuldig drankgebruik 'tot eene volslage kranksinnigheyd [was] vervallen' of over predikant Brouwerius die een slaaf met brandende lonten had mishandeld en nog talloze, even smeuïge als schrijnende geschiedenissen.

Het leven in Niemeijer's Batavia was dan ook keihard. Net als bijvoorbeeld New York in dezelfde eeuw, was het een stad in opkomst waarbij de invloed van beschavende factoren – zoals staat, justitie en kerk – meestal niet gelijke voet hield met de uitwassen van een onvolwassen samenleving. In minder dan vijftig jaar veranderde Batavia, in 1619 gesticht, van een vissersstadje aan de monding van een rivier in een drukke handelsplaats. Ver van de schrijftafels in het Kasteel - waar de handel in peper, specerijen, zijde en goud in zesvoud werd geboekstaafd - streden Chinese en Europese gelukszoekers, Indiase en Indonesische slaven en vrijgelatenen om het naakte bestaan. Niemeijer brengt ons naar plekken in de stad die tot op heden slechts op kaarten voortkwamen. Modderige kampongs bij het fortje Angke, troosteloze bamboe petakken buiten de Rotterdammer poort. Buiten de stadsmuren was het leven nauwelijks vredelievender: moordpartijen door zwervende bendes en bloedige aanvallen van de Javaanse vorstendommen Banten en Mataram.

Zonder heilige huisjes omver te willen halen, ontkracht Niemeijer een aantal hardnekkige populaire misverstanden. Zo relativeert hij de faam die Nederlanders nog wel eens aan Batavia willen toeschrijven - als 'Koningin van het Oosten' - met de opmerking dat het bestaan van de stad nauwelijks was doorgedrongen tot het machtige koninkrijk Siam (Thailand). Ook laat hij Chinezen aan het woord die de stad hardnekkig Kelapa blijven noemen (Sunda Kelapa was de naam van het stadje voordat Jan Pieterszoon Coen het Batavia doopte) en het beschouwden als een stadje aan de rand van hun handelsrijk, waar bovendien een erg vervelend slag mensen woont, namelijk Hollanders. Coen had het niet moeten horen. Absoluut nieuw zijn veel van Niemeijers gegevens over de islamitische gemeenschap in Batavia in de zeventiende eeuw, die toen grotendeels bestond uit 'Moorse' Indiase (half)-Arabische handelaren. Hij omschrijft deze moslims als veelal geletterde mensen die hun zaken onderling goed regelden, bijna als een oase van beschaving temidden van de chaos.

Menig lezer zal een zo beeldend omschreven stad in levende lijve willen aanschouwen, zoals bezoekers aan de Jordaan zich tegenwoordig proberen voor te stellen hoe ruig het ooit was. Met enige verbeeldingskracht en dit boek in de hand, zal een bezoeker aan het moderne Jakarta een geweldige tijd hebben. Er zijn nog talloze plaatsen en voorwerpen te bezichtigen die in het boek figureren, zoals het plein waar in de 17e eeuw het schavot stond, het cachot (inclusief kettingen met ijzeren ballen) en zelfs het beulszwaard. Verder bestaan er nog een zeventiende-eeuwse kerk, een Chinese tempel en een 'Moorse' moskee. Maar het leukst is dat talloze aspecten van het dagelijks leven ogenschijnlijk hebben overleefd. Driehonderd jaar verder woedt in Kota, zoals het oude Batavia nu wordt genoemd, nog steeds de strijd om het dagelijks bestaan. Chinese handelaars, koelies, hoeren, bedelaars, modderige kampongs, Europeanen aan lager wal, moslims, christenen: ze zijn er allemaal nog. Je ziet er lichtbruin, blank, pikzwart, haakneuzen, scheve ogen, ronde ogen, en een mix van dat alles. Voor de welgestelde bezoeker is er bovendien de mogelijkheid om vanaf een aangename veranda met een koud drankje neer te kijken op al dat gewoel.

Het boek is een bijgewerkte handelseditie van Niemeijers dissertatie uit 1996. Bij elkaar heeft de auteur enige jaren doorgebracht in Nederlandse zeventiende-eeuwse archieven. Het klinkt romantisch maar dat is het niet: het eindeloze doorvlooien van dikke pakken, handbeschreven pagina's in het kriebelige schrift en de omslachtige taal van de zeventiende eeuw. Het mirakel is dat Niemeijer de mensen achter de taaie notariële formuleringen tot leven heeft weten te brengen: het geschreeuw uit de kroegen, de echtelijke ruzies maar ook de beslommeringen van een islamitische koopman en die van een christelijke schoolmeester.

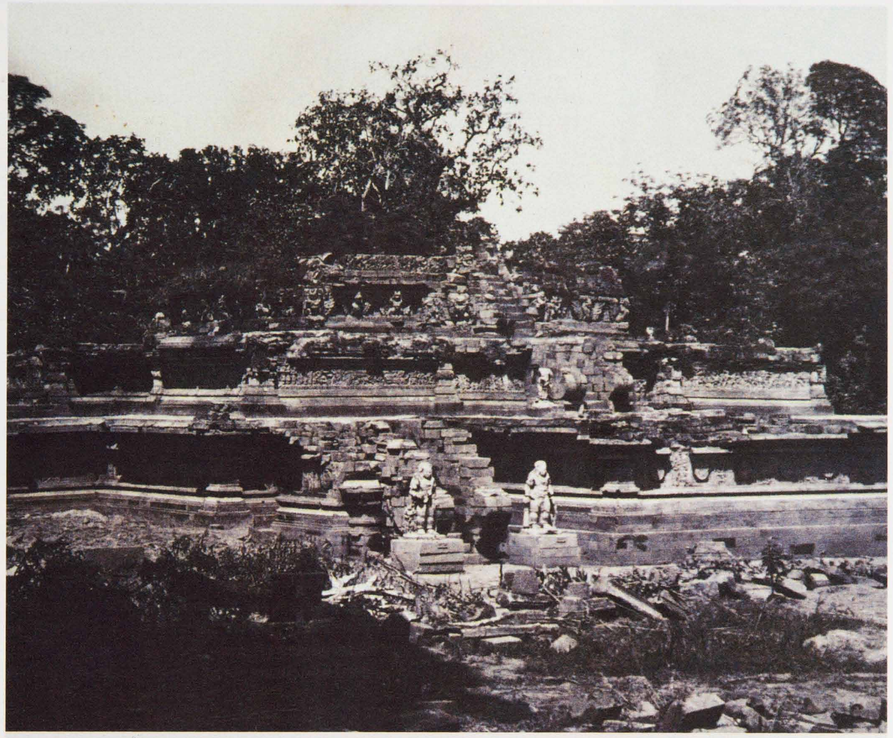

Panataran tempelcomplex, kleine badplaats,
Blitar 1867.

ISIDORE VAN KINSBERGEN

door Esther Wils

Cher et digne Ami!

Ik twijffel niet of deze letteren zal U en U lieve vrouw in welstand ontvangen, Panataran is achterderug Dieu merci ik heb hier veel misère gehad, maar ik ben wel beloond, want eerstdaags zal U per post ontvangen een album van 95 grote photo-n alleen van dit merkwaardige plaatsje.
Toen U brief kwam, was ik reeds weer aande gang met het uitgraven. C'est plus fort que moi. als ik daar in de grond eene schat voor de archeologie en photographie voor mij ziet liggen, kan ik die geen weerstand bieden, enfin la fin courn l'oeuvre en u zal daar een bewijs van krijgen. Ik zit hier te Blitar reeds aan het afdrukken; Maandag 11 Junij ben ik van panataran vertrokken met mijn geheele suite, en tussen 4 en 5 werd ik wakker geschud door een schok van aardbeving die mij al spoedig uit mijn rustige slaap en hutje bragt. De twee schok een minuut later was zoo violent dat ik dagt dat geheel panataran in de grond zou gestort zijn en zijn photograaf ook later op zijn beurt als een oudheid zou uitgegraven worden, maar ik was zeer teleurgesteld want er is op geheel panataran geen enkele steen die zich verplaats heeft Dieu merci.
Ik heb hier een prachtige badplaats ontdekt met inscripties bas reliefs etc. het is een der prachtigste ontdekkingen en uitgravingen die men kan denken, geheel in het Bosch op honderd stappen van de groote tempel en 50 voet lager heeft die gelukkige ontdekking plaats gehad, ik heb alle noodige afmeetingen photografien der trap Bas reliefs, ensemble van het plekje vervaardigd, zedert dit bekend is te Blitar kom een ieder dit bezigtigen ook de Resident vander Kaa heeft hier een visite gebragt en is in opgewonde toestand van hier vertrokken, hoe jammer dat ik niet U welsprekendheid bezit om daar een werkje over te schrijven; c'est sublime,

A bientôt mes épreuves
Votre tout dévoué, I Kinsbergen
Mes civilités à Mad. Levysohen

Deze enthousiaste brief schreef Isidore van Kinsbergen op 14 juni 1867 vanuit Blitar aan zijn vriend Henry David Levyssohn Norman. Van Kinsbergen, Vlaming van geboorte (Brugge 1821) en opgeleid als tekenaar en zanger, kwam halverwege de negentiende eeuw naar Batavia, om daar na een ongelukkig huwelijk zijn geluk te beproeven. Zoals uit de brief blijkt: aan energie en zwier ontbrak het Van Kinsbergen niet; hij werd algauw een spil in het culturele leven van de stad, als veelzijdig artiest verbonden aan het theater – hij schilderde decors, dirigeerde, zong en trad op als impresario – en als zelfstandig gevestigd fotograaf. Hij was ook kunstverzamelaar en ontwikkelde zich, tijdens de enerverende fotografische tour over Java, in opdracht van het Bataviaasch Genootschap en hierboven beschreven, tot een gedreven amateur-archeoloog. De fotocollectie die toen is ontstaan geeft een expressieve, haarscherpe en behoorlijk volledige indruk van de archeologische en architectonische schatten van Java. Van Kinsbergen was geen moeite te veel om zijn geliefde objecten zo mooi en sprekend mogelijk vast te leggen; het afdrukken van de foto's liet vaak eindeloos op zich wachten. Ook dat artistieke temperament wordt weerspiegeld in de geciteerde brief: de schrijver had wel iets beters te doen dan zich druk te maken over spelling of hoofdletters.
In het voorbeeldige overzichtswerk *Isidore van Kinsbergen; Fotopionier en theatermaker in Nederlands-Indië* is zijn levensgeschiedenis te vinden, evenals een studie van de artistieke traditie van zijn tijd en de verspreiding van zijn werk. Behalve schitterende foto's van monumenten en beelden heeft Van Kinsbergen ook bijzondere portretten nagelaten; hij begeleidde verschillende diplomatieke missies waarbij hij adellijke Aziatische families op de plaat zette, en in zijn studio in Batavia vroeg hij allerlei 'volkstypen' om te poseren. Landschappen liet hij voornamelijk over aan zijn tijdgenoten Woodbury en Page, voor allerlei andere onderwerpen waren de foto's van Van Kinsbergen zeer in trek bij het publiek in Indië. En ook daarbuiten heeft zijn werk als inspiratie gediend: de Franse schilder Paul Gauguin bijvoorbeeld, had een foto van een Shivabeeld in zijn atelier staan, en verschillende andere Van Kinsbergens in zijn bezit, als onderdeel van zijn *musée imaginaire*.
Een nieuwe vrouw heeft Van Kinsbergen nooit meer gevonden (of gezocht?), hij liet bij zijn overlijden in 1905 wel een grote schare vrienden en bewonderaars achter.

Isidore van Kinsbergen; Fotopionier en theatermaker in Nederlands-Indië, *met teksten van Gerda Theuns-de Boer en Saskia Asser, uitgeverij Aprilis, geb., geïll., € 29,-.*

interview

INTERVIEW MET TIJS GOLDSCHMIDT

DE FASCINATIE VAN NIEUW-GUINEA

Bioloog en schrijver Tijs Goldschmidt is gefascineerd door de manier waarop H.A. Lorentz de Asmat beschreef in het boek ***Zwarte mensen – witte bergen****.*

door Esther Wils

Tijs Goldschmidt (1953) debuteerde in 1994 met het wereldberoemd geworden *Darwin's hofvijver; Een drama in het Victoriameer*, het verslag van een onderzoek naar de evolutionaire ontwikkeling van vissoorten in het Afrikaanse Victoriameer, en de teloorgang van de verscheidenheid door de introductie van de nijlbaars. Later schreef hij essays over biologie en evolutie, beeldende kunst en literatuur gebundeld in de prikkelende uitgave *Oversprongen*, uit 2000. In 2004 stelde hij een ongemakkelijk makende tentoonstelling en catalogus samen met foto's uit het Spaarnestad Fotoarchief, getiteld *Wegkijken*; de foto's werden gekozen op hun vermogen de kijker plaatsvervangende schaamte te bezorgen.
Sinds een aantal jaren houdt hij zich bezig met de kunst en levenswijze van de Asmat. Hij was verschillende malen op Nieuw-Guinea en schreef al een aantal verspreide essays over zijn ontmoetingen met de Asmatcultuur.
Tijs Goldschmidt treedt op tijdens het Tong Tong Festival. Op zaterdag 3 juni geeft hij om 16.00 uur een lezing in het Bibit-Theater.

LORENTZ

"Het boek van Lorentz werd me aangeraden door een vriend, de beeldend kunstenaar Roy Villevoye. Ik aarzelde enigszins me al te zeer te verdiepen in oude boeken over de Asmat, omdat ik in de eerste plaats zelf wilde ervaren hoe het daar nu is. Uiteindelijk heb ik, in de loop der jaren, toch ook alles gelezen wat ik te pakken kon krijgen.
Ik heb zelf niets van een bergbeklimmer en voel geen enkele behoefte welke bergtop dan ook te bedwingen. Met grote weerzin bestijg ik een keukentrap, maar ik kreeg door het lezen van zijn verslag veel sympathie voor Lorentz. Op zichzelf past zo'n expeditie natuurlijk helemaal bij een koloniale mentaliteit: exploreren, de laatste witte plekken op de kaart bezoeken, delfstoffen vinden die voor het moederland van belang zijn, de lokale bevolking verheffen tot een hoger geestelijke peil (lees het onze). In die zin heb ik met Lorentz weinig affiniteit, al zou ik er toen vermoedelijk net zo over hebben gedacht. Wat me raakte is de open, onbevangen manier waarop hij om zich heen kijkt. De onkoloniale manier van omgaan met de Dajak die zijn expeditie begeleiden en mogelijk maken. De uitgebreide beschrijvingen van hun enthousiasme, belangstelling, vaardigheden en expertise. Die houding nam me voor hem in. Ook de foto's, waarvan de meeste zijn genomen door zijn kompaan Van Nouhuys, troffen me. Het moet geen sinecure zijn geweest die te maken met primitieve middelen, maar ze geven een heel goede indruk van het landschap en de mensen. Tegenwoordig wordt vaak alles wat met de koloniale tijd te maken heeft verdacht gemaakt. Dat lijkt me onterecht.

In Lorentz waardeer ik zeker zijn brede belangstelling. Hij was meester in de rechten, maar had ook interesse voor geologie, topografie, botanie, zoölogie en in het verlengde daarvan het leven van regenwoudbewoners als de Dajak en de Asmat. Door de foto waarop Lorentz poseert naast dat schitterende Asmatschild, raakte ik ervan overtuigd dat hij de kunstzinnige kwaliteit ervan moet hebben gezien. Dat was in die tijd een paar kunstenaars zoals Picasso, De Vlaminck en Kirchner gegeven, visueel ingesteld en met een geheel eigen manier van kijken, maar je verwacht het niet direct van een meester in de rechten die meer geïnteresseerd is in eeuwige sneeuw dan kunst. Ook in dat opzicht onderscheid hij zich in gunstige zin veel van zijn tijdgenoten.
Ik zal tijdens mijn voordracht laten zien hoe Asmatters erin slagen om alles dat ze nodig hebben om een huis, een boot, een haard, een beeld, een schild, een mat, een sagozeef-installatie etc. etc. te halen uit plantaardig materiaal. Hoe overleef je als je nooit naar een winkel kunt gaan om te kopen wat je nodig hebt. Het heeft veel te maken met aandacht voor de dingen en dus met de kwaliteit van het leven dat je leidt."

Zwarte mensen – witte bergen, *H.A. Lorentz, uitgeverij Atlas, pbk., geïll., € 22,50, met een voorwoord van Tijs Goldschmidt en een historische inleiding van A.S. Troelstra.*

muziek

"THE POOR MAN'S RY COODER"

BOB BROZMAN OVER PAPUA

De populaire, volgens velen 'beste gitarist ter wereld' Bob Brozman treedt zaterdag 3 juni op het Tong Tong Festival op. Diezelfde dag geeft hij een lezing over zijn nieuwe album ***Songs of the Volcano****, een muzikaal verslag van een project in Papua New Guinea. Op* ***Songs of the Volcano*** *werkt Brozman samen met vijf lokale stringbands.*

Bob Brozman – ook wel de *poor man's Ry Cooder* genoemd – reist de hele wereld over op zoek naar rootsmuziek. Hij werkte samen met musici uit Hawaï, India, La Réunion, West-Afrika en Papua New Guinea. Brozman is vooral geïnteresseerd in de ontwikkelingen van gitaarmuziek in voormalige koloniën. In een interview in *De Sobat*, een uitgave van Stichting Tong Tong, zei hij vorig jaar: "Popmuziek aangekleed met een wereldsausje is niet interessant. Wat ik niet graag zie is dat westerse muzikanten gebruikmaken van niet-westerse muziek om hun muziek een kleurtje te geven. Er moet iets gemeenschappelijks zijn, iets harmonisch of sociaal-historisch. Ik zoek naar overeenkomsten, niet alleen naar verschillen. Als je een Zweedse viool en een Australische didgeridoo wilt mixen zal dat niet veel nieuws opleveren. Er is niets gezamenlijks tussen die twee."

ETNOMUSICOLOOG

Bob Brozman typeert zichzelf als gitaarantropoloog. Hij studeerde etnomusicologie in Washington en verdiepte zich in de oorsprong van de Delta Blues. Brozmans eerste samenwerking was met de Hawaiiaanse Tan Moe Family, een collectief dat gedurende een muzikaal leven van zestig jaar live-optredens met plaatopnamen afwisselde. In 1989 leerde Brozman de muzikanten kennen hetgeen resulteerde in nieuwe opnames van uit 1929 daterende muziek.

PAPUA NEW GUINEA

Brozman is steeds op zoek naar rootsmuziek. De Amerikaan reisde ook naar India, La Réunion en West-Afrika. Zijn meest recente samenwerking is met lokale musici van Papua New Guinea. "Aangezien ik gitaarantropoloog ben, reis ik regelmatig naar voormalige koloniën om te onderzoeken welke ontwikkelingen de gitaar heeft ondergaan. Ik ben altijd benieuwd wat mensen doen met instrumenten die nieuw voor hen zijn. In Brazilië bijvoorbeeld wordt al meer dan 400 jaar gitaar gespeeld maar op het eiland Myoko (Papua New Guinea, red.) is de gitaar pas twintig jaar geleden geïntroduceerd. De New Guinea Blues is ontstaan tijdens mijn reis naar Papua New Guinea in 2003. Ik speelde onder andere met de Gilnatta String Band van Myoko."

KOLONIALE RITMES

Zijn meest bijzondere muzikale ervaring noemt de Amerikaan zijn samenwerking met René Lacaille, afkomstig van La Réunion. Op dit eiland, vroeger een kolonie van Frankrijk, wonen Aziaten, Afrikanen en Europeanen. "René Lacaille leerde mij nieuwe dingen over ritme. Aziaten en Afrikanen hebben meer gevoel voor ritme dan Europeanen die meer geïnteresseerd zijn in intellectuele harmonieën en in marsen: je marcheert met z'n allen en komt niet toe aan je eigen groove. Maar op La Réunion hebben Afrikaanse en Aziatische ritmes elkaar ontmoet, en de Fransen hebben het muzikale klimaat op hun beurt weer beïnvloed door de accordeon te introduceren. Voor mij is dat magie."

Nog meer Papua op het Tong Tong Festival

De documentaire *De Dans van de Paradijsvogel* van Annegriet Wietsma gaat op 3 juni in première. Het is het ongelofelijke verhaal van een jonge Nederlandse pater en een Papoeameisje, Catharina, die samen de jungle in vluchten, achterna gezeten door een woedende bisschop.

oorlog

NIOD-STUDIE SPOREN VAN VERNIELING

OORLOGSSCHADE - ROOF - RECHTSHERSTEL

In opdracht van de regering onderzocht Peter Keppy, onderzoeker bij het NIOD, de kwesties materiële oorlogsschade, roof en rechtsherstel in Indonesië, 1940–1957. Hij bewerkte de uitkomsten tot de monografie ***Sporen van Vernieling****. De studie zal zeker leiden tot claims.*

door Florine Koning

30 mei: NIOD-lezingenmiddag

Het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie organiseert op 30 mei een lezingenmiddag in het Bibit-Theater van de 48e Pasar Malam Besar. De lezingen staan in het teken van de relatie tussen beeld en geschiedenis. Jacco van den Heuvel heeft voor zijn onderzoek naar het Indonesische beeld van de guerrillastrijd bij Yogyakarta in 1949 ondermeer gebruik gemaakt van de Indonesische speelfilms *Enam djam di Yogya* en *Janur Kuning*. In het Bibit-Theater zal hij fragmenten uit beide films laten zien en uitleggen hoe deze films bijdragen aan een bepaalde historische beeldvorming. Hierbij wordt een relatie gelegd tussen geschiedbeelden en latere politieke veranderingen.
De tweede dvd-box uit de serie *Het Koninkrijk der Nederlanden en de Tweede Wereldoorlog*, *Nederlands-Indië in de Tweede Wereldoorlog* bevat drie dvd's met uniek beeldmateriaal uit de periode van de Japanse bezetting van Nederlands-Indië. Samensteller René Kok van het NIOD zal het publiek tonen hoe bewegende beelden een belangrijk onderdeel vormden van de Japanse propagandamachine.
Hub Kockelkorn van het Haagse Museon licht vervolgens het digitaliseringsproject van de Indische kamptekeningen toe. Het project is een samenwerkingsverband met het NIOD en heeft tot doel de omvangrijke collecties Indische tekeningen van beide instituten te ontsluiten en voor het publiek toegankelijk te maken. Het online databestand zal toegankelijk zijn via de website van *Het Geheugen van Nederland*. De spreker toont voorbeelden uit de collectie en voorziet de tekeningen van commentaar.
Tot slot wordt een minder bekende episode van de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in Azië uitgelicht door Arno Ooms. Aan de hand van archiefmateriaal, persoonlijke verhalen, brieven en interviews wordt een beeld geschetst van de groep van vijftienduizend Nederlanders die tijdens en vlak na de oorlog in Thailand verbleven. Hun ervaringen als krijgsgevangenen, echtgenoten en kinderen worden geschetst tegen de achtergrond van de oorlog en de Thaise bevolking.
De lezingenmiddag zal plaatsvinden op dinsdagmiddag 30 mei, 14:00-16:30 uur, in het Bibit-theater op de Pasar Malam Besar in Den Haag.

Peter Keppy werkte vier jaar aan het onderzoek. Een van de voornaamste hobbels: begripsverwarring. Zijn onderzoek naar materiële oorlogsschade, roof en rechtsherstel gaat *niet* over ereschulden en de Backpay-kwestie (niet-betaalde soldij en salarissen van KNIL-ers en ambtenaren). Over dat thema verscheen vorig jaar de studie van Hans Meijer. Keppy onderzocht wèl de beschadiging aan eigendommen, zowel van de overheid als van burgers, en het schadebeleid van verschillende overheden. De wetgeving om 'roof' terug te draaien staat bekend als rechtsherstel. Het onderzoek naar het rechtsherstel richt zich op verschillende vormen van ontvreemding van eigendommen tijdens de bezetting van Nederlands-Indië en de Indonesische revolutie, en op de totstandkoming en uitvoering van deze bijzondere wetgeving.
Het boek is echter geen handleiding waarmee ruim zestig jaar na dato een schadeclaim kan worden aangevraagd, aldus Keppy die het onderzoek in opdracht van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport deed. De onderzoeker wil vooral duidelijkheid scheppen. Wat is het verschil tussen een regeling voor vergoeding van oorlogsschade en het rechtsherstel? Wat is roof en wie roofden er? En wat is geoorloofd in tijden van oorlog volgens het internationale recht? Zijn onderzoek is multidisciplinair: het is een historisch onderzoek volgens juridische definities van bestuurlijke processen. Keppy deed onderzoek in archieven in Indonesië, Amerika, Japan en Nederland.

GOEDE ADMINISTRATIE

Het Japanse militaire bestuur op Java bleek er een goede administratie op na te houden. In de eerste dagen van de oorlog regeerde de chaos, maar daarna registreerden de Japanners de bezittingen van particulieren en bedrijven nauwgezet. Hoewel het gros van deze administratie verloren is gegaan, vond Keppy toch ook gedetailleerde beschrijvingen van huisraad van privé-personen. Maar zijn studie is geen naslagwerk voor het traceren van geroofde goederen: het vertelt niet waar het bureau van opa is.
De Japanners roofden vooral olie, rubber, diamanten en goud, materialen die bruikbaar waren voor de oorlogsmachine. In juridische termen wordt overigens niet over roven maar over 'beheren' gesproken. Keppy legt uit dat volgens het Landoorlogreglement van 1907 een land het recht heeft goederen van de vijand te beheren. Dat gebeurde ook in Nederlands-Indië met Duitse eigendommen nadat de twee landen officieel in oorlog waren. Hetzelfde deed Japan met Nederlandse eigendommen.

ZESTIG JAAR LATER

Maar waarom verschijnt de studie nu pas, meer dan zestig jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog? Volgens Keppy is dat geen bewust beleid geweest maar had Nederland eenvoudigweg te veel andere zaken aan zijn hoofd na vijf bezettingsjaren. Alle aandacht – en geld – ging uit naar de wederopbouw. Niettemin trof Frankrijk wèl een regeling voor zijn staatsburgers in Indochina, en ook Amerika compenseerde Amerikanen die in de Filippijnen hun bezittingen waren kwijt geraakt.
De onderzoeker vindt het begrijpelijk dat het Indisch Platform (een door de Nederlandse regering ingesteld adviesorgaan van Indische organisaties) is blijven pleiten voor een onderzoek naar oorlogsschade, roof en rechtsherstel. De regering vond eigenlijk dat de Indische Nederlanders met Het Gebaar I (een vergoeding van drieduizend gulden) en Het Gebaar II (subsidie voor Indische projecten) voldoende gecompenseerd waren. Dat het onderzoek van Keppy er uiteindelijk is gekomen heeft veel te maken met andere geruchtmakende (internationale) onderzoeken, onder meer naar joodse geroofde goederen.

CLAIMS

Op 22 mei neemt staatsecretaris Ross-van Dorp van het ministerie van VWS *Sporen van Vernieling* in ontvangst. Dan zal de regering ook met een officiële reactie komen. Keppy verwacht dat de studie zal leiden tot claims van oorlogsgetroffenen of hun nabestaanden.
Sporen van Vernieling is onderdeel van het NIOD-onderzoeksprogramma *Van Indië tot Indonesië* waarin de gevolgen van oorlog en dekolonisatie worden onderzocht. Het programma wordt uitgevoerd door het Instituut voor Oorlogsdocumentatie in opdracht van het ministerie van VWS. Eerder verscheen in deze serie het boek *Indische rekening. Nederland, Indië en de backpay-kwestie 1945–2005* van Hans Meijer.

Op vrijdag 26 mei, 17.00 uur, wordt het onderzoek *Sporen van Vernieling; Oorlogsschade, roof en rechtsherstel in Indonesië, 1940–1957* officieel gepresenteerd aan het publiek. Locatie: Bibit-Theater van de Pasar Malam Besar, Malieveld, Den Haag.

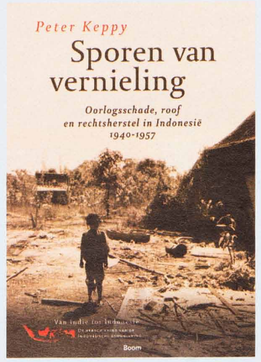

BOEKBESPREKING: DE GESCHIEDENIS VAN NEDERLANDS-INDIË

boek

ONVERGEFELIJK INDIË

door Remco Raben

Mijn buurmeisje is Indisch, althans, haar grootouders van moederskant komen van Java, die van vaderskant ergens uit onze rivierdelta. Meisje wil een voordracht houden over Indonesië, want ze vindt het reuze bijzonder dat opa en oma uit dat verre land komen. Mama weet niets, ze groeide op in Barneveld en poe en moe vertelden niet zoveel, dus meisje gaat naar de leenbibliotheek en haalt twee boeken over Indonesië. Ze kiest de plaatjes uit voor haar verhaal. Zou ze niets over oma en opa vertellen, probeert moeder. Nee hoor, ze wil de plaatjes van de Komodovaraan en de lachende Javaanse schoolkinderen.
Een lespakket over Nederlands-Indië. Hoognodig, zou je denken. Er lopen ongeveer een miljoen Nederlanders rond met een (familie-)geschiedenis in Indië. Onder de fascinerende titel 'Onvergetelijk Indië' kunnen kinderen van 9 tot 12 jaar nu kennis opdoen over de geschiedenis van Indië. Het gaat hier om een 'educatief pakket'. Een lesboek, een handleiding, een cd-rom met opdrachten, een dvd met documentaires en vragen, en een kinderroman.
Het lesboek, *De geschiedenis van Nederlands-Indië*, is geschreven door ene Jan Willem Bultje. Het geeft een overzicht van de hele Indonesische geschiedenis, maar na 1600 is het heel ouderwetse en rommelige koloniale geschiedenis. Veel feiten, weinig context. De Borobudur is zomaar een erg oud gebouw met veel boeddhabeelden (maar wie of wat is een boeddha?). De opkomst van de islam wordt in enkele woorden afgedaan. Na 1600 zijn er enkel Nederlanders en hun specerijen, cultures en stoomschepen, en aan het slot een piepklein beetje nationalisme.

Het rasdenken maakt hier een fraaie comeback. De wereld is overzichtelijk ingedeeld in mensen met kleurtjes met bijpassende namen, en eigenschappen. 'Daarnaast was er een hele grote groep mensen die al heel lang in Nederlands-Indië woonden en die gemengd bloed hadden', schrijft Bultje. In tienjarige oren klinkt die bloedmengerij wellicht reuze spannend, en in elk geval onbegrijpelijk. Gelukkig is er een meester voorhanden, die kan uitleggen dat je mensen met puur bloed hebt en mensen met gemengd bloed. Ook op de cd-rom komen we de bloedverdunning tegen, en wel in de volgende opdracht:

Welke zin klopt niet?
Indo's zijn mensen met Europees en Indonesisch bloed.
Onder het Nederlandse bestuur hadden de Indo's niet dezelfde rechten als Nederlanders.
Sommige Indo's werden wel gevangen genomen door Japanners en andere niet.
Veel Indo's hielpen de Nederlanders na de bezetting om te vechten tegen Indonesische opstandelingen.
Veel Indische mensen voelden zich meteen helemaal thuis in Nederland.

Welke zin klopt hier eigenlijk *wel?*
Of wat dacht u van de volgende opdracht:

Hieronder vind je gebeurtenissen die in Nederlands-Indië gewoon waren. Welke zijn van oorsprong Nederlands en Europees, en welke Indisch en Aziatisch?

Sinterklaas vieren (Europees).
Een rijstmaaltijd eten (Aziatisch).
Naar school gaan (Europees).
Maaltijd kruiden met gember (Aziatisch).
Koninginnedag vieren (Europees).

Wat leren we hieruit? Dat de bijdrage van Azië vooral culinair was en dat er voor de komst van de Nederlanders geen scholen waren. Vergeten we even dat het Nederlandse bestuur het onderwijs pas heel laat op gang bracht, dat het verzuimd heeft goed wetenschappelijk onderwijs in te richten en dat er voordien al talloze godsdienstscholen waren. Elders leren we dat een 'kebon' de tuinman is, maar we vinden nergens dat het eigenlijk het woord voor de tuin zelf is en dat het woord dus een typisch koloniale oorsprong heeft en in het gunstigste geval wijst op een slecht taalbegrip. Zo riedelt het pakket van de hele en halve leugens. Het is misleiding.
Wat nog meer te zeggen? Marion Bloem schreef een roman, *De kleine krijger* over Indische kinderen, de Japanse overheersing, goena-goena en de hele santenkraam. Nederlands-Indiaantje spelen, en nog gruwelijk geschreven ook:

Ik moest kort daarop naar een ander kamp. Daar trok ik op met Pieter. Die was zijn maat kwijt, een jongen die naar een mannenkamp getransporteerd werd omdat hij achttien was geworden. Pieter en ik gingen altijd samen op corvee. Dan kon je proberen te smokkelen.

Het aardigste in het hele pakket is nog de dvd, met vijf mooi geproduceerde documentaires. Maar de eerste opdracht luidt:

Stel je voor: je bent inlander. Welke goede redenen kun je bedenken om wel of niet bij een Nederlander in dienst te gaan?

De verhoudingen in de koloniale samenleving worden zo helder geschetst, tot stichting van onze kinderen. Wordt er niet gevraagd: stel je bent de vorst van Klungkung, wat zou je hebben gedacht toen de Nederlanders je kwamen 'tuchtigen', je land innamen, je mannen doodden, je paleis vernielden, je juwelen en manuscripten roofden?
De Indische nostalgie is een mooi en gruwelijk iets. *Onvergetelijk Indië* is hier het Indië dat we niet *mogen* vergeten. Omdat zo'n driehonderdduizend Nederlanders er een memorabele jeugd hebben gehad en er een godvergeten oorlogstijd hebben doorgemaakt. Dit 'ingrijpende hoofdstuk uit de geschiedenis', zoals de handleiding ons in bar Nederlands voorspiegelt, had prachtige verhalen kunnen opleveren, maar het is zo politiek als de pest. We maken de kinderen hiermee het object van onze *memory politics*, ondergeschikt aan de behoefte aan erkenning van een oudere generatie. Hoe begrijpelijk die behoefte ook moge zijn, dit is geen boodschap voor de tienjarigen van nu.
De centrale plaats van de gemengdbloedigen is wel opmerkelijk. Het Indische perspectief, dat in de jaren '80 opkwam met de protesten van Ralph Boekholt tegen Lou de Jongs weergave van het vooroorlogse Indië, lijkt gemeengoed te worden. Het pakket doet af en toe herkenbare pogingen om genuanceerd te zijn, maar de grootste nuance waartoe ze in staat is, is de toevoeging van een Indisch perspectief aan een geschiedenis die lang beheerst is geweest door een totokperspectief. Het ergste is, dat de Indische boodschap wordt gekoppeld aan een schaamteloze kolo-niale interpretatie van de geschiedenis. Hiermee sluit het aan bij een internationale trend. Met de opkomst van de nieuwe we-reldorde lijkt het weer *bon ton* te worden om het koloniale verleden op te waarderen. In Frankrijk woedde de afgelopen maanden al een verhitte discussie naar aanleiding van een wetstekst over de positieve bijdrage van de koloniale overheersing van Noord-Afrika. En ook in steeds meer geschiedboeken wordt het koloniale verleden in een gunstiger daglicht gesteld dan lang het geval is geweest. We mogen weer trots zijn op het koloniale verleden.
Niets is zo moeilijk als een genuanceerde en degelijke uitleg te geven aan de koloniale geschiedenis. Natuurlijk is het leuk als onze kinderen iets van de Indonesische geschiedenis en van de herinneringen van de oudste generatie aan Indië leren. Maar op deze manier? Onvergefelijk. Betaald uit Het Gebaar.

Op het Tong Tong Festival 2006 praat Remco Raben over misverstanden en clichés over de geschiedenis van Indische Nederlanders.

column

TWEE NATIES, ÉÉN KIJKCIJFERKANON

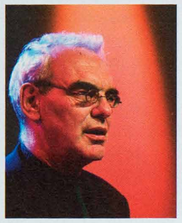

Han van der Horst houdt 28 mei een lezing over humor in de kolonie.

door Han van der Horst

Als men mij vraagt welk boek nou de beste indruk geeft van het Jakarta in de traumatische jaren 1945–1949 dan is mijn antwoord steevast *Parels voor Nadra* van Joop van den Broek. Het is het tweede Zwarte Beertje en een van de tientallen thrillers die deze NRC-journalist in een zeer productief schrijversleven op de markt bracht. Zo tussen neus en lippen door – en zonder het te bedoelen – schreef hij een briljante schets van hoe het voelde in de bloedige nadagen van het Nederlandse koloniale rijk.
Dat boek heeft geen enkele literaire pretentie. Het is spannend. Er valt wat te lachen. Er is een herkenbare held, de ex-planter Lex van der Tuijn Walema zo iemand die met de tropen vergroeid is geraakt, die weet, dat niemand en hij zeker niet ongestraft onder de palmen loopt. Hij is een voorzaat van veel hoofdpersonen uit het werk van Springer.
Springer ironiseert voornamelijk de wereld van buitenlandse zaken, waarbij hij de ontwikkelingshulp en aanverwante goeddoenerijen en vredestichtingen een zeer ruime plaats toebedeelt. In toon en visie is hij misschien een beetje verwant aan Anthony Burgess en zijn *Malayan Trilogy*. Toch ken ik geen Nederlands proza dat vergelijkbaar is met het volgende:

"'East?' They wouldn't know the bloody East if they saw it. Not if you was to hand it to them on a plate would they know it was the East. That's where the East is, there.' He waved his hand wildly into the black night. 'Out there, west. You wasn't there, so you wouldn't know. Now I was. Palestine Police from the end of the war till we packed up. That was the East. You was in India, and that's not the East any more than this is.'

De Nederlandse literatuur heeft niets voortgebracht dat maar enigzins te vergelijken is met boeken als de Malayan Trilogy. De koloniale ervaring en het trauma van de dekolonisatie gaven niet of nauwelijks aanleiding tot een ironische behandeling. Voor zelfspot is plaats genoeg in de Indische literatuur, maar geen Nederlands schrijver van betekenis heeft humor en satire gebruikt om de deconfiture van het kolonialisme te beschrijven. Nu ik erover nadenk, bij Multatuli valt ook niks meer te lachen, zodra het verhaal zich verplaatst van de firma Last en Co naar de gordel van smaragd. Dan wordt het tragisch en zwaar op de hand.
Ik zou wel eens willen weten hoe dat komt. Het heeft naar mijn mening eerder te maken met het algemeen maatschappelijk klimaat, dan met tradities in de Nederlandse literatuur. Nederland heeft nooit op een volwassen manier afscheid kunnen nemen van zijn koloniën. Toen de Indonesiërs lieten weten, dat ze hun bekomst hadden van de Nederlandse voogdij, reageerden vorst, regering en volk voornamelijk heel verongelijkt over zoveel ondankbaarheid. Dat geeft geen aanleiding tot zelfspot. Dan val je eerder ten offer aan mokken en diepe ernst of aan onversneden heimwee naar het verloren paradijs. Zowel de Droogstoppels als de Havelaars van onze tijd kunnen niet lachen om wat ze daar op Java's vulkanische grond is overkomen, hoe genadeloos ze in de maling genomen zijn en tegelijkertijd zichzelf in de maling namen.
Jammer. Ondertussen moeten we roeien met de riemen die we hebben. Hier is een gratis tip voor John de Mol om op de valreep zijn Talpa te redden. Maak een serie van *Parels voor Nagra*. Film op lokatie. Ga een samenwerking aan met een Indonesisch TV-station. Kan geen *Gooise vrouwen* tegenop. Twee naties, één kijkcijferkanon.
Of moet dat een droom blijven?

FOTO'S: SERGE LICHTENBERG

KRONTJONG NU

Het Tong Tong Festival 2006 zet krontjong in de spotlights. Op Krontjong Nu is zowel de traditionele krontjong vertegenwoordigd als de krontjong nieuwe stijl. Krontjong Nu is een feest voor liefhebbers van krontjong en van wereldmuziek.

Met:

KRONTJONG TOEGOE UIT JAKARTA:
de oerversie van de krontjong, ruw en ongepolijst
RAYUAN SAMUD'RA:
krontjong asli
MONICA AKIHARY & NIELS BROUWER (BOI AKIH):
krontjong in een nieuw arrangement
MAURICE RUGEBREGT:
jazzy bewerkingen van krontjongklassiekers
KIM PENDJOL:
krontjong in een nieuwe jas van pop, hiphop, jazz en latin
SPINVIS:
gastoptreden met krontjongorkest en nieuwe composities
FERNANDO LAMEIRINHAS:
fado-bewerking van krontjongklassiekers
DENISE JANNAH:
masterclass krontjongzang
JILL STOLK & JOHNNY RAHAKET VAN O@CHESTRA:
masterclass krontjongviool
DUO MERPATI:
pantoens en piano
INI DIA:
krontjong asli en moderne krontjong
EDUARD SEBASTIAN:
nieuw repertoire van zijn 'tweede-generatie-orkest'
AYU ARIYATI EN CODARTS:
moderne dans geïnspireerd door krontjong asli

Krontjong Nu – concerten, masterclasses, workshops, lezingen

Tong Tong Festival 2006. Van 25 mei (Hemelvaart) t/m 5 juni (2e Pinksterdag) in de theaters van de 48e Pasar Malam Besar. Malieveld, Den Haag. www.tongtongfestival.nl.
Programmawijzigingen voorbehouden.

festival

DE BESTE MIX VAN OOST EN WEST

***Indisch Anders** richt zich op lezers met een belangstelling voor (post)koloniale letteren, geschiedenis en Indonesië nu. De krant begeleidt het Tong Tong Festival 2006. Daar staat veel meer op het programma dan in deze krant paste. Een greep.*

P.F. THOMÉSE & BEB VUYK
Schrijver P.F. Thomése vertelt over en leest voor uit zijn nieuwste boek *Izak*, een waargebeurde geschiedenis die de gedaante aanneemt van een Ambonees sprookje. De schrijver tekende een curieus oorlogsverhaal op dat zich afspeelt op Java, en koos de hoofdpersoon, een kleine jongen van Molukse afkomst als verteller (31 mei).
In 2006 verscheen een biografie van Beb Vuyk. Oud-staatssecretaris Aad Nuis en journalist Joop van den Berg, goede vrienden van Beb Vuyk, praten op het Tong Tong Festival over haar leven en werk (5 juni).

WEST-JAVA: OPERA, GAMELAN, WETENSCHAP
Op de Grand Pasar, de befaamde oost-west-beurs, staan tientallen standhouders die speciaal overkomen uit Indonesië. Dit jaar verwelkomt het Tong Tong Festival ook een grote culturele delegatie uit West-Java.
Uit Bandung, de hoofdstad van West-Java, komt de muziekgroep Saung Angklung Udjo. Basis van hun instrumentarium is de angkloeng, een bamboe-instrument dat geschud moet worden om te klinken. Zij vullen dit aan met bamboe xylofoons en incidenteel met westerse instrumenten als basgitaar, elektrische gitaar en cello. Saung Angklung Udjo neemt 200 losse angkloengs mee voor optredens met publieksparticipatie: samen vormen de deelnemers een groot bamboeorkest met een ronde, charmante toon. Deze groep zal gedurende alle twaalf dagen van het hele Tong Tong Festival optreden.
De musici worden de eerste vier dagen vergezeld door (mand)vlechters uit Tasikmalaya (ook in West-Java), en een dalang (wajangpoppenspeler) die begeleid wordt door een gamelanorkest.
Zeer bijzonder is de opera over het leven van de stichter van de beroemde sterrenwacht te Lembang, Karel Bosscha, door een muziektheatergroep (22 acteurs, dansers en musici) uit Bandung (25 t/m 28 mei). De huidige Indonesische Minister van Onderzoek en Technologie, Kusmayanto Kadiman, maakt zich sterk voor het behoud van de Bosscha Sterrenwacht. De Gouverneur van West-Java heeft het initiatief genomen de actie te ondersteunen door middel van deze opera-voorstellingen tijdens het Tong Tong Festival.
Karel Bosscha (1865–1928) werkte van 1896 tot aan zijn overlijden in 1928 op de Asam Thee Onderneming Malabar, gelegen ten zuiden van Bandung. De Bosscha Sterrenwacht te Lembang, nabij Bandung, werd in 1921 gesticht door de Nederlandsch-Indische Sterrenkundige Vereeniging te Bandung onder voorzitterschap van Bosscha. Karel van der Hucht, conservator van het befaamde theearchief waarop Hella Haasse haar roman *Heren van de Thee* baseerde, vertelt in het Bibit-Theater meer over de planter Karel Bosscha, een verre verwant van hem. Van der Hucht is astronoom van beroep, werkzaam bij de Stichting Ruimteonderzoek Nederland te Utrecht, en gaat uit dien hoofde sinds 1980 jaarlijks op werkbezoek naar de Bosscha Sterrenwacht (26 mei).
Kunstkenner Frans Leidelmeijer vertelt over de bijzondere art-deco-gebouwen in de stad die voor de oorlog bekend stond als het Parijs van Java: Bandung. Het befaamde hotel Savoy Homann is er een prachtig voorbeeld van (27 mei). De chefkok van Savoy Homann, Rochendi, is te gast in het Kooktheater van de Pasar Malam Besar. Iedere dag zal hij West-Javaanse recepten bereiden.
Ook wordt een introductieles gegeven in het Basa Sunda, het Soendanees, dat in West-Java gesproken wordt (26 mei, 5 juni). In de Bengkel, een workshoptheater, zijn elke dag lessen in Indonesische talen te volgen, soms speciaal gericht op reizigers in spé, soms op krontjongluisteraars, en soms op kinderen.

VERTELVOORSTELLING
Inge Dümpel heeft een Piekeran van Tjalie Robinson bewerkt voor het Tong Tong Festival. In de sketch *Tante Koos en Njootje* komt een bioscoopbezoek op hilarische wijze tot leven. Daarnaast maakt Inge Dümpel humoristische sketches op basis van de boeken *Huil niet om een Belanda* en *Sijpelen* van Loes Nobel en op *Tropenadel*, het toneelstuk van H. Van Wermeskerken. Spel: Theatergroep Flamboyant. Datum: 2 juni.
Schrijfster Yvonne Keuls maakt samen met Wieteke van Dort een vertelvoorstelling over magie en herinnering (1 juni). Zij vertellen o.a. over hun bezoek aan de doekoen, een kruidendokter. Wieteke van Dort leest ook voor uit het nog te verschijnen tweede deel van haar autobiografie *Kind van Surabaya*.

INDONESIË NU
Susilo Bambang Yudhoyono, de president van Indonesië, ook kortweg 'SBY' genoemd, ziet zich voor grote uitdagingen gesteld. In de lezingenserie 'Indonesië nu', praat Indonesië-specialist prof. dr Nico Schulte Nordholt (Universiteit Twente) over SBY's zware agenda (25 mei).
Bart Barendregt van de Universiteit Leiden is gespecialiseerd in de jongerencultuur van Indonesië. Hij houdt een lezing over de relatie van Indonesische popmuziek tot de islam, etnische tradities en alternatieve muziek (26 mei). De islam staat ook centraal in een lezing van journalist Aboeprijadi Santoso van de Indonesische afdeling van Radio Nederland Wereldomroep. Hij praat over de politieke islam (31 mei).
Dr Lizzy van Leeuwen van de Universiteit van Amsterdam geeft een lezing over de groeiende middenklasse in Jakarta, 'vooruitgang van dichtbij beschouwd' (5 juni).

FILM
In première gaat *Gambling Roses*, een documentaire van Griselda Molemans over twee Indische vrouwen in Californië. Na de repatriering emigreerden tienduizenden Indische Nederlanders naar de VS, vooral naar *the Sunshine State* (4 juni).
Janine Dijkmeijer van het Indisch Filmfestival (14 en 15 oktober 2006, Amsterdam) interviewt schrijfster Marion Bloem over drie, door Bloem gekozen, filmfragmenten. Ook praten zij over Bloems film *Ver van Familie* die in 2008 uitkomt (1 juni).

BEDRIJFSLEVEN IN INDIË EN INDONESIË
De Stichting Bedrijfsgeschiedenis organiseert een lezingenmiddag (1 juni) over het bedrijfsleven in Indië en Indonesië. Dr Thomas Lindblad spreekt over Nederlandse bedrijven in Nederlands-Indië/Indonesië in vogelvlucht. Dr Jan Parmetier neemt de Zuid-Nederlandse handelsbelangen in Oost-Indië (1590-1830) onder de loep. Drs Alex Claver praat over handel en kapitaal op Java in de 19e en vroege 20e eeuw en de verwevenheid van zakelijke belangen in de kolonie. Drs Jasper van de Kerkhof spreekt over het Nederlandse bedrijfsleven in het onafhankelijke Indonesië in de periode 1945-1958. Drs Florine Koning praat tenslotte over bijna vijftig jaar cultureel ondernemerschap: de Pasar Malam Besar in Den Haag.

TONG TONG FESTIVAL

Vijf theaters en een Cultuurpaviljoen

Het Tong Tong Festival wordt georganiseerd in de theaters van de Pasar Malam Besar in Den Haag. Er zijn vijf theaters en een cultuurpaviljoen.
Het Bintang-Theater (600 stoelen) is een volledig professioneel geoutilleerd theater voor grote dans-, muziek- en toneelvoorstellingen.
Het Bibit-Theater (200 stoelen) is een intiem theater voor lezingen, debatten, talkshows en filmvoorstellingen.
De Bengkel is een theater voor workshops, masterclasses en voordrachten met een zintuiglijk karakter.
In het Kooktheater (150 stoelen) staan de Zuidoost-Aziatische en Indische eetcultuur en kookkunst centraal. Topkoks en thuiskokkies koken en vertellen over eten.
Het Tong-Tong-Podium (300 stoelen) is het hart van de Grand Pasar. Het is een podium voor lichte dans- en muziekvoorstellingen.
Het Cultuurpaviljoen is een apart paviljoen voor exposities. Vorig jaar was hier de schitterende expositie over het leven en werk van Rogier Boon te zien (zie pagina 10). Dit jaar is er de foto- en filmexpositie *Indisch leven in Nederland* (zie pagina 6).

Het volledige programma van het Tong Tong Festival 2006 op de 48e Pasar Malam Besar staat in de Pasarkrant Festivaleditie die 5 mei verschijnt. De krant is gratis verkrijgbaar bij VVV, boekhandel en toko.

Zoutwaterliefde

In de eerste veertig jaar van de vorige eeuw maakte de passagiersvaart naar Indië een ongekende bloei door.

Herman Salomonson (1892–1942) schreef in 1929 onder het pseudoniem Melis Stoke dé roman over de verwikkelingen gedurende deze wekenlange reis.

Prijs € 19,90 • ISBN 90 6718 255 9

KITLV, Leiden
071–527 2372 • kitlvpress@kitlv.nl
Verkrijgbaar vanaf juni!

indischfilmfestival

13 • 14 • 15 OKTOBER 2006
FILMMUSEUM VONDELPARK AMSTERDAM

Indische films gezocht
meld je film aan op www.indischfilmfestival.nl
of geef je op voor de gratis nieuwsbrief

48e PASAR MALAM BESAR

25 mei t/m 5 juni 2006
Malieveld ✿ Den Haag

Dagkaarten

Normaal	€ 10,50
Normaal za of zo	€ 13,50
65+ doordeweeks	€ 7,50
65+ za of zo	€ 9,–
Kind. 2 t/m 11 jr	€ 4,50
Studenten	€ 8,–
CJP	€ 6,50

www.pasarmalambesar.nl

VAN STOCKUM BOEKVERKOPERS
Herengracht 60 – 2511 EJ Den Haag
www.vanstockum.nl

De Indische Boekhandel

In onze **PASAR BOEKOE** in het Cultuurpaviljoen van de Pasar Malam Besar in Den Haag met boeken over Indië te kust en te keur! En héél veel leuk aanbiedingen.

Ontmoet Lonny Gerungan, Yvonne Keuls en Paula Gomes in de Pasar Boekoe.
Zij zijn elke middag aanwezig, maar ook vele andere auteurs signeren hun boeken.

Heeft u al eens een bezoek gebracht aan de nieuwe Indische boekenafdeling van Van Stockum op de HERENGRACHT 60 (hoek Prinsessegracht) in DEN HAAG?
U vindt ons op 3 minuten lopen vanaf het Centraal Station.
Parkeergelegenheid in de onmiddelijke omgeving en ook prima bereikbaar met de tramlijnen: 1, 2, 3, 6, 9, 16, en 17 en bus 25.

Voor telefonische informatie: 070 – 302 8110 of per e-mail: indonesie@vanstockum.nl

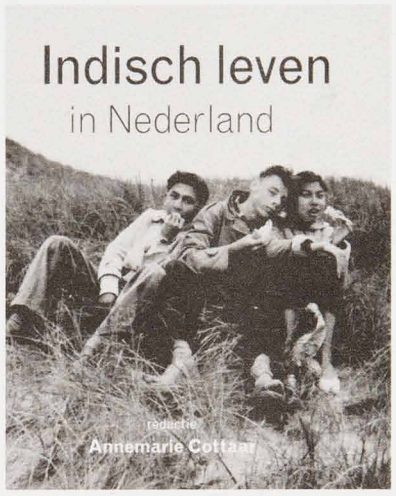

Uniek portret van Indische Nederlanders

De geschiedenis van een eeuw Indisch leven in Nederland vastgelegd aan de hand van privé-foto's en verhalen van o.a. Jan Blokker, Adriaan van Dis & Helga Ruebsamen

NU IN DE BOEKHANDEL € 22,50

www.meulenhoff.nl

J.M. Meulenhoff

Peter Keppy
Sporen van vernieling
Oorlogsschade, roof en rechtsherstel in Indonesië, 1940-1957

Dit bijzonder verhelderende en ontnuchterende boek van Peter Keppy behandelt een thema dat velen nog altijd bezighoudt: de materiële gevolgen van de strijd die tussen 1942 en 1950 in Indonesië woedde.

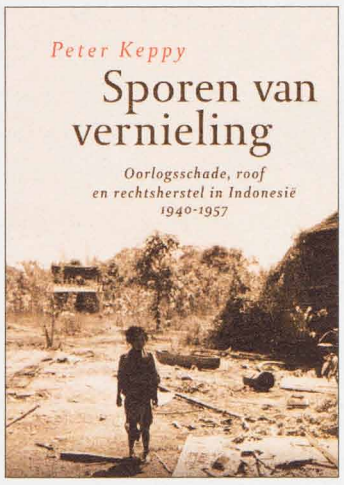

Aan de hand van archiefmateriaal uit binnen- en buitenland ontrafelt Keppy systematisch de historische trajecten van twee ogenschijnlijk samenhangende vraagstukken: die van de materiële oorlogsschade en het rechtsherstel.
Peter Keppy is verbonden aan het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie en promoveerde op de geschiedenis van Indonesische en Chinese textielondernemers op West-Java.

Boom | isbn 90 8506 254 3 | paperback | geïllustreerd | 17 x 24 cm | 300 blz. | normaal € 24,50

speciale korting en gratis verzending !

Ik bestel **Sporen van vernieling** (isbn 90 8506 254 3) en betaal €19,90 in plaats van € 24,50 (geen extra verzendkosten). Ik betaal met de bij het boek gesloten acceptgiro.

Naam: .....
Adres: ..... m/v
Postcode / plaats: .....
Telefoon: .....
E-mail: .....
Datum: ..... Handtekening:

Stuur deze bon in een ongefrankeerde envelop naar:
Uitgeverij Boom, Antwoordnummer 10618, 1000 RA Amsterdam

Of lever hem in bij de boekhandel (Actienummer 90111662, geldig tot 1 juli 2006).

Boom | www.uitgeverijboom.nl

"DE CIRKEL IS NU ÉCHT ROND"
De waarheid achter de Japanse geschiedbeschouwing
door PANS SCHOMPER

"De Japanse editie van "Indië vaarwel" was de afronding van het boek over mijn leven in Nederlands Indië in de periode 1926 tot 1947".

In deze nieuwe bundel zijn o.m. speeches en foto's van de release van deze vertaling in het Okura hotel in Amsterdam opgenomen. Met als aanvulling informatie die betrekking heeft op de oorlog in Zuid-Oost Azië en de relaties nadien.

Uitg. Dorned B.V., Amsterdam
Paperback, Ills. 220 blz. 1e druk 2006, € 19,50
Verkrijgbaar bij de erkende boekhandel en bij

VAN STOCKUM BOEKVERKOPERS
Herengracht 60, 2511 EJ DEN HAAG
Telefoon: 070 –302 8110 of e-mail: indonesie@vanstockum.nl